

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Urška Gračner

**ISKANJE IDENTITETE V ROMANU MAJE HADERLAP IN IZBRANIH
ROMANIH FLORJANA LIPUŠA**

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Alojzija Zupan Sosič

Ljubljana, 2014

Domovina

Domovina
je hiša
je družina
so znanci
in je vas

so travniki
gozdovi
gore vode
in poti

so besede
in pesmi
vetrovi

ki pletejo nas
v pripoved
iz davnih dni.

Domovina
je zemlja
ki nas je rodila

je utrip
nikdar mirujočega
ljubečega srca

v megli
je sinjina

v tujini
naša
neminljiva dobrina

kos
osrečujočega
neba

Herman Germ

Optimizem

Tvoja pesem
in moj molk
sta lačno besedilo:

Po pravdi
in svobodi hrepeni

—
divjaško kakor
volk,
ne kakor ovca milo.

Moj hudi molk
prepeva
in tvoja pesem ne
molči.

Že črka najine
besede,
že vsaka ptičica
preklete v svet
kriči.

Jani Oswald

Zahvaljujem se svoji mentorici red. prof. dr. Alojziji Zupan Sosič za veliko pomoč pri pisanju diplomskega dela.

Zahvaljujem se svojim staršem za vso nesebično podporo, ki so mi jo izkazovali tako med študijem kot pri snovanju diplomske naloge. Prav tako se zahvaljujem svojim zvestima spremljevalcema, sestri Mateji in Gregorju, za ves trud in spodbudo.

Iskreno se zahvaljujem tudi vsem profesorjem slovenščine na Slovenski gimnaziji v Celovcu. Z njihovo pomočjo sem še bolj začutila lastne korenine in se zavedla pomena maternega jezika in kulture, ki ji pripadam.

IZVLEČEK

Književnost je že od nekdaj medij, ki bralcu pomaga pri iskanju svoje identitete oz. jo celo gradi. Vse je zgrajeno na spominu, ki ga ima posameznik in ga razrešuje s pomočjo književnosti. Samorefleksija je tako v zadnjih letih v književnosti postala ena izmed njenih vodilnih smeri. S samorefleksijo prvoosebni pripovedovalec deli svojo tabuizirano izkušnjo. Slednje je značilno predvsem za književnost narodnih skupnosti, ki tako prikazuje svojo preteklost. Jezik kot sredstvo za izmenjavo izkušenj, sanj in misli je glavni posrednik med preteklostjo in sedanostjo. Individualni spomin posameznika se v manjšinski književnosti dopolnjuje s kolektivnim, ki je vezan na določen prostor in čas.

Ključne besede: identiteta, sodobni slovenski roman, individualni spomin, kolektivni spomin, Florjan Lipuš: *Boštjanov let*, Florjan Lipuš: *Poizvedovanje za imenom*, Maja Haderlap: *Angel pozabe*.

ZUSAMMENFASSUNG

Literatur war schon immer das Medium, das dem Leser bei der eigenen Identitätsfindung hilft bzw. diese sogar ausbaut. Alles basiert auf dem Gedächtnis, das der Einzelne hat und mit dem er sich mit Hilfe der Literatur auseinandersetzt. Selbstreflexion wurde so in den letzten Jahren eine der führenden Literaturrechtungen, mit der der Ich-Erzähler seine tabuisierte Erfahrung mitteilt. Letzteres ist besonders charakteristisch für die Minderheitenliteraturen, die auf diese Weise ihre Vergangenheit thematisieren. Die Sprache als Mittel des Erfahrungsaustausches, der Träume und der Gedanken ist der Hauptvermittler zwischen Vergangenheit und Gegenwart. Die individuelle Erinnerung des Einzelnen verbindet sich in der Minderheitenliteratur mit dem kollektiven Gedächtnis, das sich auf eine bestimmte Zeit und einen bestimmten Ort bezieht.

Schlüsselwörter: Identität, gegenwärtiger slowenischer Roman, individuelle Erinnerung, kollektives Gedächtnis, Florjan Lipuš: *Boštjanov let*, Florjan Lipuš: *Poizvedovanje za imenom*, Maja Haderlap: *Angel pozabe*

KAZALO

UVOD	6
IDENTITETA	8
SPOMIN IN KNJIŽEVNOST	10
NARODNA IDENTITETA KOROŠKIH SLOVENCEV.....	15
KOROŠKA KNJIŽEVNOST	16
SODOBNI SLOVENS KI ROMAN	19
IDENTITETA V IZBRANIH SODOBNIH SLOVENS KIH ROMANIH	21
FLORJAN LIPUŠ: BOŠT JANOV LET (2003)	21
MAJA HADERLAP: ANGEL POZABE (2011)	26
FLORJAN LIPUŠ: POIZVEDOVANJE ZA IMENOM (2013)	32
ZAKLJUČEK	38
LITERATURA IN VIRI	40

UVOD

Posameznik lahko v družbi dobro funkcionira le, če je prepričan o svoji identiteti, torej če ima odgovore na vprašanja *Kdo sem, Komu pripadam, Kaj želim doseči, Kam želim prispeti* ter *Kaj želim postati?* Do odgovorov pridemo s stalnim opazovanjem sebe in družbe ter z morebitnim odmikom od družbe. Svoje identitete se posameznik zaveda šele v kritičnih položajih, zato mora hitro razrešiti probleme, da ne pride do krize identitete. Otroštvo je obdobje, ko se posamezniku dogajajo stvari, ki jih mora kot odrasel razumeti in sprejeti. Če to ne gre, ga čaka brskanje po preteklosti, spoznavanje okolice, v kateri je odraščal, soočanje z družinskimi vzorci, ki jih je navajen in s ponovnim vrednotenjem vsega naštetega. Večkrat se takšni ljudje pri »filtriranju«¹ zatečejo k umetnosti (besedna, likovna, glasbena ...), saj jim slednja omogoča kanal, skozi katerega odvržejo svoje travme, nerazrešene spomine ali tragične dogodke.

Književnost je že od nekdaj medij, ki bralcu pomaga pri iskanju svoje identitete oz. jo celo gradi. Vse je zgrajeno na posameznikovem spominu, ki ga razrešuje s pomočjo književnosti. Samorefleksija je v zadnjih letih v književnosti tako postala ena vodilnih smeri. Z njeno pomočjo prvoosebni pripovedovalec deli svojo tabuizirano izkušnjo. Slednje je značilno sploh za manjšinsko književnost, ki na ta način prikazuje svojo preteklost. Jezik kot sredstvo za izmenjavo izkušenj, sanj, misli je glavni posrednik med preteklostjo in sedanostjo. Individualni spomin posameznika se v manjšinski književnosti dopolnjuje s kolektivnim, ki je vezan na določen prostor in čas. V številnih literarnih delih se otrok kot pripovedovalec družī s starejšimi, saj tako bolj seže do oddaljene zgodovine.

Za raziskovanje identitete v romanih Maje Haderlap in Florjana Lipuša sem se odločila zaradi svojega dveletnega bivanja na avstrijskem Koroškem, kjer sem bila pri predstavitvi obeh nazadnje izdanih romanov, in sicer *Angela pozabe* Maje Haderlap in *Poizvedovanja za imenom* Florjana Lipuša. Oba avtorja sta se me še posebej dotaknila in privedla do razmišljanja, ki se je zjasnilo šele ob pričujočem delu. V diplomski nalogi sem želela ugotoviti, katere osebe imajo v življenju posameznika bistven vpliv nanj, in kako posameznika zaznamujeta okolje in njegova zgodovina. Pozornost sem usmerila tudi na problem maternega jezika glavne osebe. Se pravi na njen boj za obstanek slovenščine. Kar je v Sloveniji samoumevno in včasih celo zaničevano, ima na avstrijskem Koroškem neprecenljivo vrednost. En narod na obeh straneh Karavank ima v svoji srži veliko skupnega

– bojevitost, izpovednost, trud za preseganje zgodovine in sprave ter ljudi, ki vidijo drug drugega in si pomagajo ne glede na politično kolo, ki se vztrajno vrti enkrat v to, drugič v drugo stran.

V diplomski nalogi bom najprej opredelila pojem identitete in podala krajši pregled njenega dojetja v različnih vedah. Nato se bom lotila opredelitve pojma spomina in njegove povezave s književnostjo in obenem razdelila spomin na njegovi bistveni komponenti – individualno in kolektivno. Ker je za razumevanje slovenske književnosti, ki nastaja v okviru slovenske narodne manjšine na Koroškem, pomembno vedeti nekaj ključnih podatkov iz zgodovine Koroških Slovencev, se bom temu posvetila v poglavju Narodna identiteta koroških Slovencev. Dodala bom še pregled literarnega ustvarjanja v slovenščini na avstrijskem Koroškem. Nadalje bom opredelila sodobni slovenski roman s poudarkom na predstavitvi modificiranega tradicionalnega romana ob koncu 20. stoletja. Sledil bo osrednji del diplomske naloge, in sicer iskanje identitete v izbranih sodobnih slovenskih romanih. Odločila sem se za naslednje romane (vsi so izšli po letu 2000): *Boštjanov let* in *Poizvedovanje za imenom* Florjana Lipuša ter *Angel pozabe* Maje Haderlap. V zaključku bom povzela bistvene ugotovitve in primerjala romane med seboj.

IDENTITETA

Slovar slovenskega knjižnega jezika pojmuje identiteto kot skladnost, ujemanje podatkov z resničnimi dejstvi, znaki. Snój (1997: 180) navaja izvor iz latinske besede *identicus*, ki pomeni 'istoveten'. V psihologiji delijo ta pojem največkrat na osebno identiteto, socialno identiteto in identiteto jaza. Pojem socialne identitete obsega socialna pričakovanja, ki jim mora ustrezati posameznik v neki socialni situaciji. Osebna identiteta pa zajema povsod individualne značilnosti posameznika in njegovo spontano delovanje. Posameznik stalno ohranja ravnotežje med obema identitetama, kar je pogoj, da si pridobi identiteto jaza (Goffman, po Nastran 1996: 376).

Raznim definicijam je v psihologiji skupno dejstvo, da se razvoj identitete pojmuje skozi iskanje ravnotežja med sebstvom (angl. *self*) in vsem, kar naj bi predstavljalo drugo (angl. *other*). Oblikovanje identitete je proces iskanja odgovorov na vprašanja: *Kdo sem, Komu pripadam, Kaj želim doseči, Kam želim prispeti* ter *Kaj želim postati* (Poljšak Škraban 2004: 17–19). Do odgovora je po mnenju Blasija (1988) mogoče priti z realističnim ocenjevanjem samega sebe in lastne preteklosti, s proučevanjem kulture, posebno njene ideologije in tega, kaj družba pričakuje od posameznika (Poljšak Škraban 2004: 29).

Za oblikovanje identitete je Erikson izpostavil presojanje vidika mnenja, ki ga imajo drugi o njem. Posameznik se zaveda svoje identitete šele v kritičnih položajih, ko je ogrožen (Poljšak Škraban 2004: 29–30). Erikson definira osebnostni razvoj kot prehod skozi vrsto stadijev. Vsaka uspešno zaključena faza pomeni večjo stopnjo osebnostne integriranosti. Nerazrešeni problemi pa otežujejo nadaljnji razvoj, pri prehodu pa prihaja do t. i. kriz. Med najpomembnejšimi je kriza identitete, ki se razvija v obdobju adolescence. Posameznik se mora ponovno soočiti z nerazrešenimi konflikti in se z njimi spopasti na drugačen, zrelejši način (Poljšak Škraban 2004: 32).

Razvoj osebne identitete Kordaš (2013: 52–54)¹ vidi z razvojem socialne identitete. Pri oblikovanju slednje ima ključno vlogo jezik. Kot primer avtor navede razvoj jezika pri otroku, ki kot novorojenec najprej začuti ritem, barvo in višino oz. globino jezika, nato se temu pridruži še melodija glasu. Ko se otrok nauči govoriti in razumeti slišano, se tema sestavinama jezika pridružijo še tradicija (neverbalno in verbalno izročilo), miselnost (mentaliteta) in sporočilnost. Ta jezik ne obstaja le kot knjižni jezik, temveč tudi kot narečje, fraze, melodija itd. Oba (zapisani in govorjeni jezik) pa zajemata tako travme, mite, vero, klišeje o drugih jezikih ter predstave o dobrem in zlu. Do mladostniških let človek v glavnem razvije svojo socialno identiteto (zavest o pripadnosti skupini ljudi, ki jih povezuje tudi jezik), ki se začne nadgrajevati najprej s spolno in nazadnje z osebno identiteto.

Kordaš (2013: 54) razmišlja, kako je z razvojem teh identitet v dvojezičnem okolju. Če otrok odrašča v dvojezičnem okolju, se do narodne identitete ne opredeljuje. Če je v družini poudarek le na enem jeziku, otrok ta jezik asociira z domačnostjo. Jezik je v teh primerih hkrati tudi vrednota, čustveno povezana z odnosom otrok-starši. To svojo »nedolžnost« do jezika otrok izgubi, ko se mora do jezika opredeliti. Avtor trdi, da je najlažja odločitev zavrnitev dvojezičnosti, ko se posameznik odloči za večinski jezik, hkrati pa jo označi za oportunistično. Tak človek po njegovem mnenju postane konvertit, ki mora s svojim sovraštvom izkazovati svojo pravovernost ne le nasprotni okolici, ampak tudi samemu sebi. Tak človek postaja vse večji konformist in svojo individualno identiteto nadomešča s kolektivno. Druga mogoča odločitev je najtežja, ko se posameznik odloči ohraniti dvojezičnost. Gre za pogumno odločitev, pri kateri velja dva jezika – ena kultura. Kordaš je prepričan, da izključno kultura te vrste omogoča posamezniku pogled čez plot. Ravno ta različnost je vir moči, s katero človek razvije individualno identiteto. V dvojezičnosti vidi edino orodje, s katerim lahko človek primerja obojestransko iracionalno (politično) nadgradnjo obeh jezikov in se izogne pogubnim posledicam. V dvojezičnosti vidi le etični privilegij, s katerim posameznik pri sodbah izključuje vse skrajnosti.

¹ Marjan Kordaš je bil rojen leta 1931 v Srbiji materi Čehinji in očetu koroškemu Slovencu, zaradi česar se je tudi začel ukvarjati z raziskovanjem jezika in identitete. Danes dela kot raziskovalec in učitelj na Inštitutu za patološko fiziologijo v Ljubljani, od leta 1995 je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Močno verjame v trditev, da smo Slovenci kot narod preživeli zato, ker je bila dvojezičnost v najbolj kritičnem obdobju 19. stoletja skoraj samoumevna. Iz lastnih izkušenj trdi, da imajo Slovenci (v Sloveniji) do nemščine enak predsodek kot nemško govoreči Korošci do slovenščine.

Spomin in književnost

Književnost, spomin in identiteta so že od nekdanj predmet najrazličnejših raziskav različnih humanističnih vej. Z njihovo povezavo so se ukvarjali znanstveniki že konec 80. let 20. stoletja in poudarjali, da identiteta posameznika ni mogoča brez sposobnosti spominjanja (Neumann 2005: 149–150). Že znani filozofi, kot so Platon, John Locke, Friedrich Nietzsche, so bili prepričani, da je spomin eden glavnih gradnikov identitete oz. tudi eden njenih edinih rešiteljev. V psihologiji so se s povezavo začeli ukvarjati v 2. polovici 20. stoletja (Neumann 2005: 151–152). Platon v svojih dialogih z močjo metafor opozori na znakovnost spomina. Njegovi prisposobi zapomnjenja kot vtisa zaznave na voščeno ploščo² ter vpisa v knjigo duše³ sta odmevali še stoletja, v katerih gre za miselno reprezentacijo, upodobitev, ki omogoča, da nekaj vemo, doživljamo, še po tem, ko sta prvotna zaznava in misel odsotni. Razlaganje spomina kot duševnega zapisa je vplivalo na psihologijo do 19. stoletja in nevrologijo do 20. stoletja (Juvan 2005: 381).

Številna sodobna literarna besedila tematizirajo povezavo med spominom in identiteto. Plod raziskovanja je način, kako posameznik skozi samorefleksijo posega v preteklost. Še posebej je to zanimivo pri prvoosebni pripovedi. Takšni romani se imenujejo *fictions of memory* (Nünig 2003b, v Neumann 2005: 164). Tovrstna tematika je značilna za manjšinsko književnost, v kateri gre za izpoved tabuizirane izkušnje. Izziv, pred katerim se pripovedovalec znajde, je, ali mu bo uspelo premostiti časovno in čustveno distanco do

² V tej prisposobi želi Platon prek maske Sokratovega dialoga s Teajtetom dokazati, da je spominsko znamenje nekaj drugega od same zaznave. Platonov Sokrat sogovornika Teajteta, mladega matematika, pozove: »Predpostavi torej zaradi pogovora, da v naših dušah obstaja povoščena deščica, pri nekom večja, pri drugem manjša: pri nekom (narejena) iz čistega voska, pri drugih iz bolj umazanega in tršega [...]. Reciva torej, da je ta deščica dar Mnemozine, matere Muz, in da se vanjo, ker jo podstavljamo zaznavam in mislim, vtiskuje, kot se zaznamujejo znamenja pečatnih prstanov, to, kar si želimo zapomniti od stvari, ki smo jih videli ali slišali ali samo pomislili. In kar se vtisne, tega se spominjamo in to vemo, dokler je v nas podoba tega; ko pa se izbriše ali se ne more vtisniti, to pozabljamo in ne vemo.« (Platon, Teajtet, 191d–191e; 2004/I: 264).

³ V dialogu *Fileb* spregovori Platon prek Sokrata o spominu in zaznavanju: »Zdi se mi, da je naša duša tedaj podobna neki knjigi. [...] Spomin, ki sovpada v eno z zaznavami, in to, kar je povezano z doživljanji, po mojem mnenju v naše duše tedaj nekako vpisujeta besede. [...] Sprejmi nadalje še to, da se v tem času v naših dušah nahaja tudi drugi ustvarjalec. [...] Slikar, ki za pisarjem upodablja v duši slike teh reči, o katerih sva govorila.« (Platon, Fileb, 39a–39c; 2004/I: 459).

pretekle izkušnje, oz. če bo zmožgal svojo preteklost povezati s sedanjo situacijo spominjanja. Če mu to ne uspe, je ogrožena njegova identiteta (Neumann 2005: 166).

Besedila se glede na stopnjo priklica spomina delijo na dve vrsti. Na eni strani so besedila, v katerih spomin komaj pride do izraza, časovna distanca med predmetom spominjanja in osebo, ki se ga spominja, je velika in se izkazuje tudi s preteklim časom pripovedovanja. Tem besedilom v nasprotju stojijo tista, v katerih sta kontekst in motivacija jasno izražena. V slednjih je spomin interpretiran odlično, prisotna pa je velika mera samorefleksije (Neumann 2005: 166–167). V takšnih besedilih pa je danes prisotna problematika nezanesljivega pripovedovalca, saj se ta poslužuje tako jasnih kot manj jasnih pripovednih tehnik in tako vedno znova ustvarja svojo identiteto in preteklost (Neumann 2005: 167). Književnost lahko kot medij kulturne posrednice s svojo estetsko funkcijo povzroči kulturni preobrat. Lahko doprinese k stabilnosti obstoječe družbe in njenih vrednot, lahko pa povzroči propad družbe (Neumann 2005: 171).

Ricoeur (2004: 25–25) in Sexl (2000: 84–85) spomin opredeljujeta kot duševno zmožnost posameznika, da v sebi ohranja oz. obuja zaznave, občutja in znanja, do katerih je prišel v preteklosti. Je tudi medij za dvoje vrst znanja – izkušnjsko oz. habitualno (vedeti kako) in propozicijsko oz. predstavno (vedeti kaj). Prvo je prepleteno z navadami, s praktičnim delovanjem in zato vedno znova oživlja v sedanjosti, se ga pa ne zavedamo. Drugega pa se zavedamo prav v njegovi predstavi, spoznavni in čustveno-doživljajski različnosti. Jean Yves in Marc Tadie (1999: 11) opredeljujeta funkcijo spomina kot tisto podstat naše biti, s katero se prepoznavamo kot enkratna bitja, spomin torej povezuje našo osebnost. Schmidt (1991: 388) je mnenja, da je spominjanje na osebno preteklost združeno v avtobiografijo. Ta pretekle dogodke poveže v smiselno celoto, ki je namenjena pogledu drugega. Pripoved povratno vpliva na strukturo osebno preživetega in tako preoblikuje spomin – usmerja iskanje, obujanje, izbiro podob minulega časa, pa tudi njihove izbrise, potlačitve in premestitve.

Jezik obstaja in deluje prek diskurzov kot družbena vez, ki s simbolnimi prezentacijami omogoča izmenjavo in povezovanje izkušenj, znanj, čustev, občutij. Zato so posameznikovi osebni spomini vedno povezani prek jezika (Juvan 2005: 384). Francoski sociolog Maurice

Halbwachs⁴ je v svoji knjigi *Kolektivni spomin* (2001: 47–48) izpostavil povezavo med individualnim in kolektivnim⁵ spominom. Trdi, da je prvi povezan z drugim, saj je naše tudi tisto, kar smo dobili od drugih. Ne smemo pa spominu lahkomišlno dodajati pridevnika kolektivni, saj po mnenju Halbwachsa kolektivni spomin ne predpostavlja kolektivne duše nekega razreda in naroda. Je namreč produkt posameznikove interakcije z drugimi (Halbwachs 2001: 52). Halbwachsova glavna teza je, da je posameznikov spomin plod družbene pripadnosti (Neumann 2005: 159). Bistveno vlogo pri ohranjanju kolektivnega spomina pa imajo po mnenju Elene Esposito (2003: 38) mediji (pisava, tisk, računalnik), katerih naloge so: ohranjanje, izmenjava in priklic spomina. S prvo je zajeta osnovna lastnost medijev, zato je ta naloga poimenovana tudi za klasično. Druga naloga ne približa spomina le časovno temveč tudi krajevno, tretja pa s pogledom na slike, fotografije, kraje, pokrajine prikliče različne asociacije. Naš spomin se ne opira na naučeno, ampak na doživljeno zgodovino.

Kolektivni spomin ni isto kot kolektivna zgodovina. Pri slednji gre za nabor dejstev, ki so zasedala največje mesto v spominu ljudi. Toda pretekli dogodki, ki jih prebiramo v knjigah, so zbrani in kvalificirani v skladu s pravili, zato se zgodovina začenja tam, kjer se končuje izročilo, v trenutku ko ugasne ali se razkroji kolektivni spomin. Dokler se spomin ohranja, ga je odveč fiksirati s pisanjem. »Kolektivni spomin je kontinuiran mišljenjski tok, katerega kontinuiranost ni umetna, saj obdrži od preteklosti zgolj tisto, kar je še živo ali zmožno živeti v zavesti skupine, ki ga vzdržuje« (Halbwachs 2001: 87). Spomin neke družbe se razteza tako daleč, do koder še doseže spomine skupin, iz katerih je sestavljena. Ta se tudi neprenehoma transformira, saj se spreminja tudi sama skupina. Zgodovina je enotna, zgodovinar mora biti objektivni in nepristranski, kolektivnih spominov pa je več. Nosilka slehernega kolektivnega spomina je skupina, omejena na prostor in čas. Gre za sliko podobnosti in naravno je, da se prepričuje, da skupina ostaja oz. je ostala ista. Kolektivni spomin je pogoj za spomin posameznika in identiteto skupine. Spomin ni mentalna operacija posameznika, ki je umetno odrezana od vseh družbenih vezi, ampak spada v družbeno interakcijo prek družbenih vlog. Obstaja toliko kolektivnih časov, kolikor je ločenih skupin (Halbwachs 2001: 55–90).

⁴ Maurice Halbwachs se je ukvarjal z genezo družbenih spominov, ki vsebujejo kohezivno celoto kolektivne memorije. Njegova spoznanja nadaljujejo delo Henrija Bergsona in Émila Durkheima.

⁵ Frankofoni bralec se sreča s pojmom *mémoire collective in souvenir*, v anglosaških tekstih se pojavlja *social memory* in *individual memory*, v nemških pa *Gedächtnis* in *Erinnerung*.

Halbwachs (2001: 85) je prepričan, da otrok v stiku s starimi starši še bolj seže do oddaljene preteklosti. Ti se zblížajo z otroki tudi zato, ker ne enih ne drugih ne zanimajo sodobni dogodki, na katere se fiksira pozornost staršev. Otrok sicer ne takoj, a vseeno kmalu opazi, da ob vstopu v hišo starih staršev vstopa v drugačno območje, ki mu kljub temu ni tuje, ker se predobro ujema z likom in načinom življenja najbolj priletnih članov njegove družine. Logično je, da se potem zanima za vse, kar se prikazuje v pripovedih starejših oseb, ki so pozabile razliko med časi in povezujejo mimo sedanjosti preteklost s prihodnostjo. Življenje otroka je močno odvisno od družbe, prek katere prihaja v stik z bolj ali manj oddaljeno preteklostjo, ki je kot okvir, v katerega so zajeti najbolj osebni spomini. Pozneje se lahko njegov spomin opre na to doživljeno preteklost veliko bolj kot na preteklost, ki se je naučil iz pisane zgodovine. Ko otrok odraste, se razločneje in bolj reflektirano udeležuje življenja in mišljenja teh skupin, ne da bi se tega zavedal. Spomin je v veliki meri rekonstrukcija preteklosti s pomočjo podatkov, sposojenih iz sedanjosti, ti pa izhajajo iz drugih rekonstrukcij.

Jan Assman (1991: 347), eden vodilnih sodobnih raziskovalcev kulturnega spomina, se strinja s Halbwachsovimi mnenjem, saj v njem vidi družbeno valenco. Tudi čisto zasebni spomin se oblikuje v povezavi z drugimi. Assman v svoji knjigi *Kulturni spomin* (1992: 16) izpostavlja dejstvo, da je kolektivni spomin odgovoren za živo vez med skupaj živečimi generacijami, ki se med seboj povezujejo tako časovno prek izročila sobivajočih generacij kot socialno, prek različnih slojev, razredov, poklicev. Assman (1992: 45–46) deli kolektivni spomin na kulturnega in komunikativnega. Kulturni zajema npr. dogodke in osebe, ki jim skupnost pripisuje utemeljitveno vrednost in lahko sega v daljno preteklost. Komunikativni pa pretekle dogodke sprejema pretežno prek individualnih biografij, to snov oblikuje ohlapno, zajema obdobje 80–100 let. Jurij M. Lottmann (1990: 126) vidi vzpostavljanje kulturne koherence v sporu oz. ambivalenco. Besede, dogodki in pojmi so dojeti prek različnih jezikov, perspektiv posameznika, skupin, spolov in poklicev, ki sicer čutijo pripadnost nekemu kulturnemu prostoru, a kljub temu ohranjajo medsebojno različnost. J. D. Johansen (2002) omenja diskurze, ki so pomembni za kulturni spomin: teoretski (mitologija, religija, filozofija, znanost), tehnični, praktični in zgodovinski. Vse te pa združuje mimetični diskurz v obliki književnosti, saj z izmišljenimi liki, zgodbami, perspektivami predstavlja njihov svet.

Bistvo književnosti (Juvan 2005: 389–396) je ustvarjanje kulturnega spomina. Slednje književnosti uspeva z besedami, kanonom, medbesedilnostjo, topiko, motivi in temami, žanri ter citatnostjo. Juvan (2005: 379) navaja da »literarni kanon prek družbenih mehanizmov zagotavlja trajnost reprezentativnih idej in predstav, topika in mnemotehnika pa kontinuiteto argumentacije in imaginacije, motivi in teme novo ustvarjanje in branje vežejo na spominske sheme, z vrstmi se obnavljajo stare upodobitve sveta, s citatnostjo pa se literatura spominja svoje tradicije, jo preoblikuje in stopa v družbenozgodovinski kontekst.«

Juvan (2005: 389–390) meni, da so literarna besedila s svojo oblikovanostjo in vsebino dokumenti nekdanjih dogodkov. Besedila so bila mnogokrat napisana z namenom, da predstavijo, rekonstruirajo, prikličejo ali umisljo nekdanja doživetja (Jenkovi *Obrazi*, Kosovelova *Kraška vas ...*), prek mozaika osebne življenjske zgodbe (Kovačevih *Pet fragmentov*), do epskega ali dramskega opisovanja usode skupnosti (Tavčarjeva *Visoška kronika*). Literarna dela so odlično sredstvo za beleženje raznih doživetij in komuniciranje letih prek meja posameznega obdobja.

Assmannova (1992: 18, 93, 107–127) je prepričana, da je za oblikovanje kulturnega spomina bistvenega pomena literarni kanon,⁶ ki po Juvanovem mnenju (2005: 391) zagotavlja, da izbrana dela iz preteklosti beremo, se nanje sklicujemo, jih citiramo, ustvarjalno preoblikujemo še stoletja po njihovem nastanku. V šolstvu postanejo kanonizirana literarna dela in avtorji del nacionalne identitete posameznikov, saj »nastopajo kot poglobitveni nosilci izročila knjižnega jezika in spominski pričevalci posebne zgodovinske izkušnje oseb, krajev in mentalitet, ki en narod loči od drugega« (Juvan 2005 391). Zato je kanon kot institucionalni medij za shranjevanje spominskih sledi kulture njen identitetni mehanizem (Assman 1992: 127).

Literarna besedila se vseskozi v povezavi z medbesedilnostjo⁷. Medbesedilnost je namreč prenavljajoče se samoopisovanje, samodefinitiranje kulture (Lachmann 1990: 35–36). Ta dialog nastaja med »uskkladiščenimi« in nastajajočimi znakovnimi strukturami (Juvan 2005: 392). Do 18. stoletja je bila glavno medbesedilno sredstvo za shranjevanje in aktiviranje

⁶ Kanon je reprezentativna paradigma literarnega diskurza, ki nastaja zaradi selekcijskega delovanja izvedencev in »navadnih bralcev«. Gradijo ga tako institucije založništva, kritike, nagrajevanja, literarnozgodovinskega interpretiranja in klasificiranja kot trajna priljubljenost med bralci (prim. Juvan 1994: 286, Cornea 2000: 114).

⁷ Medbesedilnost je »spomin literature« (Samoyault 2001), saj se v besedilih, shranjenih v imaginarni knjižici kulture, ohranjajo nekdanje verzije sveta in se v raznih variacijah in transformacijah vraščajo v novo pisanje.

spomina topika,⁸ ki je vse do 19. stoletja ohranjala vez z dediščino. K medbesedilni shemi predstavljanja sodita tudi motiv in tema, ki se uvrščata med »družbene okvire spomina«. Po besedah Brinkerja (1995: 33–37) je tema »stičišče med posameznikovim tekstom in drugimi teksti.« Juvan (2005: 394) trdi, da so »motivi in teme, ki jih razpoznavamo s podzavestnimi /.../ medbesedilnimi primerjavami branega besedila s področjem že povedanega /.../, so vedno diskurzivno posredovani, predhodno povedani.« Nenazadnje so tudi žanri skladišča kulturnega spomina, ki naj bi imeli po Bahtinu (1982: 219) določen kronotop.⁹ Na delovanje in aktiviranje kulturnega spomina zavestno računa citatnost (z aluzijo, citatom, stilizacijo, parodijo, nadaljevanjem, montažo). Citatnost vedno znova prenavlja že uporabljeno gradivo, v čemer je tudi dokaz avtopoetičnosti literarnega besedila. »Literatura ne vznikata neposredno iz avtorjeve eksistencialne vrženosti v svet, ampak se razvija tudi iz svoje lastne pretekle izkušnje, s svojo lastno snovjo« (Juvan 2005: 397).

Narodna identiteta Koroških Slovencev

Na avstrijskem Koroškem živi slovenska narodna manjšina,¹⁰ ki je zaradi travmatičnih zgodovinskih dogodkov v preteklem stoletju (obrambni boj in plebiscit leta 1920, pregnanstvo Slovencev in Slovenk med drugo svetovno vojno in napad na dvojezične krajevne napise jeseni leta 1972) in z njimi tesno povezanih asimilacijskih procesov vse do danes močno

⁸ Topos, latinsko tudi *locus communis*, pomeni 'obče mesto', saj je zajet iz kakšnega posvečenega ali slavnega spisa, a se je zaradi množičnih aplikacij spremenil v skupno dobro, ki jo lahko vsakdo uporablja – tako argument v obliki misli, citata, eksempla kot shemo kompozicije in modalnih tonov besedila (Juvan 2005: 392).

⁹ Medsebojna zveza časovnih in prostorskih odnosov v literaturi.

¹⁰ Slovenci so na južnem Koroškem avtohtona jezikovna skupina, ki je najstarejša v Avstriji. Predniki Slovencev so se na to območje naselili že približno pred 1400 leti. Problem se je pojavil sredi 19. stoletja zaradi prisilne asimilacije, ki je imela tako objektivne kot subjektivne razloge, oboji pa so bili tesno povezani z neenakim ekonomskim, socialnim in političnim položajem. Okoli leta 1900 se je za Slovence izreklo 85.000 Slovencev. Po prvi svetovni vojni so se le-ti priključili Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Leta 1920 pa je južni del Koroške s plebiscitom pripadal Avstriji. Med drugo svetovno vojno je bilo izgnanih ogromno koroških Slovencev v koncentracijska taborišča, prišlo pa je tudi do partizanskega upora. Zedinjenje med obema stranema naj bi prinesel 7. člen Avstrijske državne pogodbe, s katerim naj bi slovenska narodna manjšina na tem območju bila tudi uradno priznana. Odnos je kljub tej afirmaciji ostal zaostren, ključni sta bili vprašanji dvojezičnega šolstva in dvojezični topografski napisi. Konfliktna atmosfera je pripeljala do asimilacije mnogih Slovencev, kar izkazuje dejstvo, da se je za Slovence leta 1910 izreklo 74.210 prebivalcev, leta 2001 pa je bilo takih le 12.600. Poleg asimilacije je tak rezultat tudi posledica vse večje ekonomske in socialne mobilnosti mlajše generacije, ki se vse bolj seli v večja avstrijska mesta in tujino. Veliko asimiliranih ljudi pa še vedno kaže delno identifikacijo s svojim maternim jezikom (Vavti 2010: 51–52).

ogrožena (Klemenčič, 2010: 24–28). Poleg tega na njen obstoj vplivajo družbene in politične spremembe, ki so jim podvrženi posamezni člani (Vavti 2011: 9).

Medtem ko so bile etnične identifikacije v starejši generaciji jasne in polarizirane, s težiščem na dveh ekstremih, ki so jih v zgodovini razlikovali v zavedne na eni in v asimilirane na drugi strani, sta se pri mlajših ekstremu omilila. Pomembne biografske okoliščine za trdno etničnost so slovensko govoreča družina, obisk slovenskih/dvojezičnih šol, kulturno in politično vključevanje itd. (Vavti 2011: 30–31). Vavtijeva je v svoji raziskavi prišla do ključnega dejstva, da je večina staršev in starih staršev koroških Slovencev bila med drugo svetovno vojno izseljenih ali ubitih v koncentracijskih taboriščih, saj so bili žrtve nacizma. Te izkušnje so tako postale del njihovega kolektivnega spomina. To travmo pa občutijo vse nadaljnje generacije (Vavti 2010: 51–57).

Koroška književnost

Pri ohranjanju narodne identitete koroških Slovencev je imela poleg šolstva in vere pomembno vlogo tudi književnost. Janko Malle (1992: 56) je za najpomembnejšo komponento kulturne dediščine izpostavil jezik, ki je po njegovem mnenju nujni pogoj za ohranitev drugih kulturnih dobrin. Ključno vlogo je za Slovence imel ustanovitelj leta 1851 nastalega Knjižnega društva svetega Mohorja v Celovcu Anton Martin Slomšek, čigar pravilo je bilo: »Vsi spisi, ki jih misli družba izdati, morajo biti pisani v čisti, lahko umevni slovenščini« (Grafenauer, 1946: 334). V tistem času je bil Celovec središče slovenskega kulturnega in literarnega ustvarjanja. Zajeten del k literarni produkciji je prispeval Anton Janežič z literarnima revijama *Slovenska bčela* in *Slovenski glasnik*.

Že od leta 1960 je v osrednji koroški literarni reviji *Mladje* objavljalo svoja literarna dela veliko pisateljev, kot so npr. Janko Messner, Florijan Lipuš, Milka Hartman in Maja Haderlap. Zavest o slovenski književni tradiciji ni pri teh avtorjih nič manjša kot pri avtorjih v matični državi. Razlike se pokažejo šele v koroški jezikovni travmi. Z njo je mišljen pretres, ki ga je slovenski jezik preстал na avstrijskem Koroškem po razpadu Avstro-Ogrske. Jezik je

najprej pristal na postopno asimilacijo, pod nacizmom pa na popolno nacionalno likvidacijo obsojene narodne manjšine. Postal je skrajno ogrožen. Ena izmed posledic se kaže v zavrtosti jezika, ki ovira sprostitev v svobodnejši osebni slog. Druga pa je tej ambivalentno nasprotna, saj gre v njej za skrajni napor jezikovne tvornosti in svobode. Odriv v osebni slog je izjemno močan, kar izkazujejo skoraj vsa dela Florjana Lipuša. Pri mlajših povojnih avtorjih pa se literarno ustvarjanje ne kaže več tako drastično. V njihovih delih gre za jezikovno igro, v kateri želijo pokazati koroško kulturo in politično ter socialno resničnost. Jezik je zmeraj najbolj intimno znamenje naše notranje prostosti ali zavrtosti. Ni si mogoče zamisliti razvite književnosti brez razvitega jaza, osebk, ki jo ustvarja, brez osamosvojenega subjekta, ki se tako ali drugače odtrga od skupinskega mišljenja, od kolektivnega mitosa (Paternu 1991: 1–19).

S slovensko književnostjo v Avstriji se je raziskovalno ukvarjala Silvija Borovnik., ki je o rezultatih izčrpno poročala na raznih seminarjih in kongresih (Borovnik 1989/90, 1995, 1997, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008). Začela je z raziskovanjem književnosti Florjana Lipuša in sodelavcev revije *Mladje*. Nadaljevala je z avtorji, ki sodijo že v srednjo ali pa že v starejšo generacijo slovensko ali slovensko-nemško pišočih. Pri tem poudarja, da slovenske književnosti v Avstriji ne tvori književnost t. i. avtohtonih koroških Slovencev (npr. Janka Messnerja, Florjana Lipuša, Maje Haderlap, Fabjana Hafnerja), temveč tudi književnost Slovencev, ki so se v Avstrijo preselili iz osebnih ali političnih razlogov (npr. Vinko Ošlak, Anita Hudl, Lev Detela, Milena Merlak Detela). V obeh primerih gre za književnost, ki ne odraža le v svoj svet zaprtih posameznikov, saj gre za vzorčne primere medkulturnosti v književnosti. Njena druga posebnost je napeto stičišče regionalnih in nadregionalnih tradicij, zgodovinskih in modernih, kulturnih in narodnih identitet (Borovnik : 187–188).

Z dvo- in večjezičnostjo v književnosti sta se ukvarjala Johanna Sturtz in Peter Zima v delu *Literarische Polyphonie* (1996). Pojava večjezičnost in prevajanje sta zanj tesno povezana. Zato ne preseneča dejstvo, da je Maja Haderlap, ki je sicer avtorica slovenskih pesmi, objavila prozno delo *Angel pozabe v nemščini* (*Engel des Vergesenns*), ki ni njena materinščina, temveč jezik socialnega okolja. Ob tem se navedena avtorja sprašujeta, ali dobi literarno delo v drugem jeziku drugačno identiteto? V delu omenita izraz »jezikovna dvotirnost« in

predpostavljata pojav nove dimenzije življenja in odnosa do bralcev, ki ga večjezičnost in medkulturnost povzročata. Večjezičnost vidita kot obogatitev in ne kot pot v brezjezičnost.

Johann Strutz, ki se natančno ukvarja s slovensko književnostjo v Avstriji in z istrsko književnostjo, ugotavlja, da dvojezična književnost izraža poleg sožitja tudi kulturne konflikte, kar najdemo v delih Janka Messnerja, Florjana Lipuša, Maje Haderlap, ki vedno znova tematizirajo nesrečen odnos med Slovenci in Avstrijci. V teh primerih je bila dvojezičnost obsojena na najhujše zločine v zgodovini človeštva.

SODOBNI SLOVENSKI ROMAN

Roman je po Zupan Sosičevi (2003: 35–36) »obsežna pripovedna fikcionalna literarna vrsta. Njegova odprta in nedoločljiva identiteta ga je postavila za najpomembnejšo literarno vrsto sodobnosti, hkrati pa relativizirala vsebinske (v romanu je prevladujoča zasebnost literarnih oseb) in formalne kriterije (pripovednost, prozni zapis in zunanji obseg) lastne določitve. Njegova edina stalnica je zvrstni, vrstni in žanrski sinkretizem.« Vendar žanrski sinkretizem še vedno ostaja uganka, saj kljub številnim literarnovednim raziskavam o romanu 20. stoletja nekatera vprašanja (definicija, razvrščanje in žanri) še nimajo odgovorov (Zupan Sosič 2003: 7). Mihail Bahtin¹¹ meni, da je roman naslednik ljudske kulture, kar ga tudi razlikuje od ostalih literarnih zvrsti. Glavni del romaneskne strukture je preseganje zavesti svojih junakov (Goldman 1967: 47, po Zupan Sosič 2003, 33). Dejstvo je tudi, da se je roman od vsega začetka ukvarjal s krizami trenutkov adolescence in zgodnje zrelosti.

Od smeri je za sodobni slovenski roman po letu 1960 značilen modernizem,¹² ki se izkazuje s spoznavnim relativizmom in je tesno povezan z metafizičnim nihilizmom. V ospredju je subjektivno razmerje do resničnosti, iskanje novega in izvirnega ter zapolnjevanje transcendenčnega manka, ki se v književnosti kaže kot ukinitvev zgodbene logike in linearnosti ter rahljanje kronološkega in kavzalnega principa dogajanja. Modernizem je sredi 70. let 20. stoletja izgubil na moči, prehitel ga je postmodernizem,¹³ za katerega je značilna samonanašalnost, dialog literature z literaturo, v kateri se zbirajo citati, komentarji, aluzije ali parodije na že objavljena literarna dela. Nova emocionalnost je izraz za slovensko književnost po letu 1990, prav tako tudi postmoderna književnost in literarni eklekticizem. V književnosti se ta izkazuje v težnji k oblikovanju osebne identitete in pojavu novega tipa čustvenosti literarnega subjekta v književnosti (Zupan Sosič 2011: 92–103).

¹¹ Poleg Bahtina so se s teorijo romana ukvarjali tudi Huet, Herder, Schlegel in Lukács, pri nas pa Kos, Pirjevec, Kmecl in Virk (Zupan Sosič 2003: 32–42).

¹² Modernistični pesniki: Niko Grafenauer, Ifigenija Zagoričnik in Dane Zajc; pripovedniki: Lojze Kovačič, Florjan Lipuš, Rudi Šeligo, Vladimir Kavčič, Nedeljka Pirjevec, Nina Kokelj, Vlado Žabot in dramatik: Emil Filipčič, Peter Božič.

¹³ Postmodernistični pesniki: Svetlana Makarovič, Ivo Svetina, Milan Jesih, Boris A. Novak, Milan Kleč; pripovedniki: Andrej Blatnik, Dimitrij Rupel, Goran Gluvić in dramatik: Drago Jančar, Dušan Jovanović.

Za sodobni slovenski roman v 90. letih 20. stoletja se je uveljavila oznaka modificirani tradicionalni¹⁴ roman z realističnimi potezami¹⁵ (Zupan Sosič 2003: 47). Zupan Sosičeva (2011: 105) zanj predlaga poimenovanje, s skupnimi vsebinskimi in tematskimi strukturami. Za tovrstni roman je poleg žanrskega sinkretizma, ki v okviru enega romana povezuje in prepleta različne romaneskne žanre npr. roman kot spoj ljubezenskega, razvojnega, psihološkega in družbenokritičnega romana (Zupan Sosič 2001: 71–72) in povečanega deleža govornih sestavin značilna še prenovljena vloga pripovedovalca. Zato so ravno retardacija, prekinitvev in osmislitev njegov glavni način izpovedovanja. V središču romana je osebna, intimna zgodba, ki je večkrat povezana z iskanjem identitete. Romaneska sentimentalnost je obrnjena v smer nove sentimentalnosti, ki »z avtorefleksivno patetiko zanaša v pripoved zavestno razdaljo do lastne sentimentalnosti, hkrati pa prepušča besedo ženskim literarnim likom« (Zupan Sosič 2003: 49). Ker v zgodbah ni več tradicionalnega pripovedovalca, ni linearne zgodbe. Zato se slednja lahko zaključi z odprtim koncem ali z vrnitvijo na začetek (Zupan Sosič 2003: 48–50).

¹⁴ Tradicionalno v njem je strnjena zgodba, motivirana razmerja med literarnimi osebami in prepoznaven kronotop.

¹⁵ Gre za realistično tehniko opisovanja resničnega življenja, torej gre za širšo, nadzgodovinsko razlago realizma.

IDENTITETA V IZBRANIH SODOBNIH SLOVENSКИH ROMANIH

Iskanje identitete v literarnih delih je že stalnica sodobnih slovenskih romanov. Če živiš na območju, kjer tvoja identiteta ni nekaj samoumevnega in se moraš zanjo boriti in se vedno znova dokazovati, je ta družbena stvarnost še toliko bolj prisotna v literarnih delih. Na ta način se avtorji izpovedujejo, razčlenjujejo, polemizirajo, dokazujejo – vse v želji, priti do zaključka. Samo po sebi se pojavi vprašanje, če je do slednjega mogoče priti.

Za analizo iskanja identitete sem izbrala romane naslednjih sodobnih slovenskih avtorjev:

- *Boštjanov let* (2003) Florjana Lipuša,
- *Angel pozabe* (2011) Maje Haderlap,
- *Poizvedovanje za imenom* (2013) Florjana Lipuša

Florjan Lipuš: *Boštjanov let* (2003)

Roman *Boštjanov let* Florjana Lipuša je v slovenski književnosti odraz avtorjeve osebne in jezikovne travme (Paternu 2003: 19), zato njegov izid ni naključje. V času globalizacije je namreč jezikovna okrepitev slovenščine prišla prav z območja njene največje ogroženosti, ki je avtorja močno prizadela že v otroštvu. Ta se je že z izidom romana *Zmote dijaka Tjaža* (1972) zapisal med vidne ustvarjalce slovenske proze. Lastnosti njegovega pisanja sta tematska in jezikovna naslonitev na regijo (Koroško) in nadregionalna povednost in učinkovitost, slednja ga uvršča tudi med svetovne pisatelje. Avtor se poistoveti s slovenskim svetom, v katerega je vpet že od otroštva, hkrati pa se od njega radikalno oddaljuje. Iz tega razloga je opaziti v delu binarno razmerje do domačega sveta (Paternu 2003: 19–20). Sama menim, da je avtor s takšnim načinom ubeseditve zgodbe, dal bralcem možnost lastne interpretacije, lastnega doživljanja in lastne sodbe. Zelo dober je po mojem mnenju tudi način podajanja zgodbe, ki ne obsoja, ni otožen in sentimentalen.

V romanu *Boštjanov let* se pred našimi očmi razprostre hermetična zgodba o otroku Boštjanu. Slednji s starši odrasča v hribih, vse do izbruha vojne, ki mu vzame oba starša. Mamo ubijejo v koncentracijskem taborišču, oče služi pri vojaki. Nasilni odvzem matere dečka najgloblje zaznamuje, zato se zapre vase in ima strah pred ljudmi. Pri tem mu ne pomaga oče, ki se izmučen vrne s fronte, saj to njegovo paranojo le še stopnjuje, ko ga s svojim stalnim molkom niti ne pokliče po njegovem pravem imenu.¹⁶ Boštjanu oče približuje le delo in ga utrjuje v garaštvu. Zanj ljubezen, igra in prostost ne štejejo. Deček kljub temu najde svetlo točko v svojem življenju – ljubezen do Line. Poleg mame in Line pa Boštjana ves čas spremlja pokojna babica v obliki duha – škopnika.¹⁷ Na tem mestu je mogoče opaziti transcendenco oz. osebnostno in avtonomno religioznost (Paternu 2003: 21). Ta pretres je pri njem povzročil odmik od običajne vere k zatekanju v naravo. Na samotni jasi so se dečku skale, grmovja in drevesa spreminjale v prijazna bitja. Ko začuti natančno smrt lastne matere, se njegova odrešitev šele začne. Dobro se mi zdi dejstvo, da Boštjan ne išče krivcev za svoje stanje, temveč išče rešitev v naravi. Ta ga na nek način tudi odreši, ko začuti mamino smrt. V njej vedno najde zatočišče in notranji mir. Po lastni oceni je želel avtor spomniti bralca na nekdanjega klenega človeka, ki mu je stik z naravo omogočal psihično in fizično preživetje.

Pri oblikovanju njegove identitete, ki jo je z izgubo svoje matere začel znova iskati, imajo ključno vlogo naslednji dejavniki: **vas, voda, vera, molk, erotika, hiša in groza**. Okolje, ki ga obdaja, je ujeto v materialno revščino. Kajzarji, drvarji, dninarji in pastirji so še edini prebivalci hribovitega območja, saj je bilo le-to izpostavljeno močnemu izseljevanju. Vsa energija je usmerjena v delo in »šparanje« in vsestransko »ohrnost«, v mentalno ozkost (Paternu 2003: 22). Kritičnost do ozkoglednosti ljudi v vasi je izpostavil že znan avstrijski pisatelj Thomas Bernhard. Da ima v Lipuševih delih vas negativno konotacijo, izkazuje že njeno uvodno poimenovanje »žnergava« oz. »žnedrava vas« (Lipuš 2003: 7).¹⁸ Prebivalci takšne vasi si lastijo pravico do nadzora in vrednotenja ostalih, njihov kompas je krščanstvo,

¹⁶ »Molčal je, ko mu je Ugav izmaknil tla pod nogami in je Boštjan padel v praznino, postal predmet in zaimek, ni vzrojal nad nasilnežema, ki sta prišla ponjo in odvzela dečku dostojanstvo in osebnost. Kdo ga bo zdaj klical po imenu? Njegov oče imena ni izrekal, oče je primogel le izognjene besede, se je posluževal zaimkov.« (Lipuš 2003: 34)

¹⁷ Škopnik je po ljudskem verovanju goreče bitje, ki leta (ponoči) po zraku, seda v vrhove dreves ali strehe. Navadno se prikaže pri hišah, kjer nekdo umira, nevaren pa je tudi otrokom, še posebej, če jih zanemarja mati (Ovsec 1991: 301, 402, 481–483).

¹⁸ »Povsod navzoča in vsevidna vas, žnergava in žnedrava, je vse in vsakega nadzirala, krotila otroške bedarije, pregledovala doraščanje, druženja in navezave, gnana od skrbi vlekla v nas izhlapine greha, vedno na preži za pohujšanjem, da se je imela ob čem zgražati, se ob koga spotikati.« (Lipuš 2003: 7–8)

ki se očiščuje le z nesrečo in smrtjo. Takšno atmosfero označujejo že krajevna imena, npr. Tesen, Graben. Destruktivnost vasi je omiljena zaradi perspektive pripovedovalca (otroške in mladostniške). Ta je bolj naklonjen tradiciji, saj se ob nedeljah in praznikih lahko sprosti. Prav tako je vasi podrejen življenjski ritem, ki je istočasno delovni ritem. Temu morajo slediti že otroci, katerih edina naloga je čim prej odrasti. Da je Boštjanov oče glava družine, ni naključje za patriarhalno urejeno družbo, ki jo v največji meri podpira Cerkev. Po smrti matere in babice je deček prepuščen trdi vzgoji molčečega in resnega očeta (Zupan Sosič 2006b: 81–83). Tudi igra velja za nekaj grdega, nevrednega. Boštjan si je zato primoran na skrivaj izboriti čas in prostor zanjo s svojimi frnikolami.

Voda v romanu zavzema posebno mesto. Je darilo narave, ki ga pisatelj imenuje s »spremljati«, »priskakljati«, »žuboreti«. Pisatelj jo razume kot svoj lasten izvir, kjer se je »izlegel«. Glagol »izleči se« je primernejši od glagola »roditi se«, saj signalizira pripadnost leglu (Podpečan Polnac 2007: 754). Boštjan se ob stiku z vodo znajde na meji med sanjskim in resničnim. Vedno ga vodi do izvira, njegovega doma. Deček si želi začutiti njen tok, zato nekoč spusti vanjo javorjev list in teče za njim. Voda ima še en pomen v Boštjanovih očeh; po vodo je vsakodnevno hodila njegova pokojna mati, ravno tako pa ponjo hodi zdajšnja simpatija – Lina. Včasih se mu dozdeva, kot da sta se mama in Lina prelili druga v drugo, in da je oseba, ki ji zvesto sledi, jo opazuje in venomer čaka, v resnici njegova mati.

Nadalje na njegovo izoblikovanje vpliva vera. Paternu (2003: 22) meni, da gre za verništvo slaboumne vrste. Ljudstvo je ubogljivo in poslušno, duhovnik pa ukazovalen. Na svojih domovih pa dokazujejo lastno sprenevedanje s tepežem svojih otrok in posrednim izkazovanjem spolnih nagonov. To obnašanje pa naj bi katoliška cerkev celo spodbujala (Lipuš 2003: 79). Boštjan je najbolj občutljiv do njene nasilnosti oz. ubijanja drugovercev, zelo pa ga prizadene nasilje nad ženskami. Cerkev nadalje vsiljuje vernikom spolno moralo T. Akvinskega: »Kdor spolno občuje zgolj iz uživanja, stori smrtni greh, kdor spolno občuje z odporom in nevoljo, nima nobenega greha, kdor ne občuje, stori dobro delo« (Lipuš 2003: 83). Takšna neizživeta spolnost pa ljudi vodi le v perverznost (Zupan Sosič 2006b: 86). Pripovedovalec cerkev označi za kraj »dogme in drame«, s »hudičem pa njeni fanatiki le

polnijo in praznijo mošnjičke«. Boštjan si od cerkve obeta korist, ko vsako nedeljo opazuje, ali se bo v njej pojavila Lina.

Naslednji bistveni gradnik Boštjanove identitete je molk.¹⁹ Ta se izkazuje v razmišljanju in čutenju, ne pa v dialogu. Ta njegova jezikovna zavrtost je odraz koroškega gorskega zakotja (Paternu 2003: 23).²⁰ Zanimivo je, da na tak način poteka tudi komunikacija z Lino, ko se z njo sprehaja po gozdnih poteh, oz. ko ji sledi. Tudi ona nima posebne želje po govorjenju. Ta jezikovna revščina pa spominja na začetke boja za drugačno slovenščino, ki v Boštjanovem travmatičnem krogu poteka od nacističnega genocida do zatrtga življenja soseske (Paternu 2003: 23–24). Menim, da je element molka v zgodbi, parodija na tedanje družbeno stanje, ko so ljudje vse prej kot molčali. Za izboritev lastnih pravic je bilo izrečenih ogromno besed, ki pa so večinoma naletela na gluha ušesa. Boštjan z molkom po mojem mnenju govori, saj ga tudi v nasprotnem primeru ne bi nihče slišal. Oče, ki je preveč zaposlen z delom, mačeha, ki ga niti ne mara, Lina, ki je še premlada, da bi ga razumela. Molk je njegova terapija, s pomočjo katere lažje premaguje notranje travme.

Odraščajoči Boštjan zelo kmalu najde svojo sorodno dušo, ženski princip, ki ga je s smrtjo obeh žensk v družini izgubil. Lina in z njo povezana erotika²¹ mu predstavljata izhod iz vaške konzervativnosti. Osebna, intimna zgodba Boštjana je v določenih delih celo predrugačila osrednjo tematiko koroških razmer na avstrijskem Koroškem. Iskanje lastne identitete je močno vpeto v spreminjanje tradicionalnih spolnih vlog, saj že Boštjan uvidi rešitev v sožitju

¹⁹ »Delata molče, molk daje, večja moč, krepi duha, sprošča sile, še kako potrebne v zadnjem delu tedna, v zadnjem delu dneva.« (Lipuš 2003: 61)

²⁰ »Po odhodu matere, preden jo je zmanjkalo na vrhu klanca, se mu je zaprlo v grlu, težnost se je zajedla v jezik, klada mu je legla na usta, in Boštjan je potehmal povsem umolknil, zunanje pretopil v notranje, ostal nem, bil sam svoj sogovornik in nasprotnik, o ničemer ni govoril več, o vsem je molčal, povest se mu je zgnetla v stavek, stavek v besedo, beseda v nemi pok (Lipuš 2003: 118); Za toliko reči seve ni bilo izraza, ni bilo orodja, ni bilo poguma. Tudi njeni ljudje in z njimi ona, narojeni v nepredušni in zavrti molk, v brezglasno potajenost, so se razodevali, izražali v poslu, se udejanjali z nalaganjem in pregledovanjem dela in opravkov, dobro izvedljivih le v molčečnosti in le v skrajni sili podprtih s kako besedo. Sestajali so se, a se niso pozdravljali, pozdrav je bila kaka malost, drobec vremena, zamah z orodjem, pomig z glavo, navezava na kak vsakdanji popravek, okrnina stavka. Posel, posel je bil gonilo medsebojnega občevarja, bil pozdrav in nepremakljiva mera pri izbiri jakosti besed. Kaj čuda, saj tod okoli vsi molčijo, molči meseno in leseno, ker so tisto malo povedali že predniki.« (Lipuš 2003: 37)

²¹ Erotično temo sta v svoja dela vpeljevala že France Prešeren in Ivan Cankar, v sodobni slovenski prozi pa je značilna za npr. Berto Bojeto, Lojzeta Kovačiča, Vinka Mödemdorferja, Vitomila Zupana.

med moškim in žensko in ne obratno (Zupan Sosič 2006b: 87). O spolnosti razmišlja junak kar v cerkvi,²² Lino poimenuje blagovest, oznanilo, Roža skrivnostna. Da je ljubezensko čustvo pomembno, je razvidno že iz strukture romana, saj se začne in konča s srečanjem zaljubljenecv. Začetek in konec romana po mojem mnenju zelo dobro izkazujeta dejstvo, da se v življenju vse začne in konča z ljubeznijo do sočloveka. Ta vrednota je izpostavljena tudi pri Boštjanovem očetu, ki jo zaradi smrti lastne žene zatre in je ni več sposoben izkazovati svojemu sinu. V tem primeru je lahko ljubezen tudi pogubna.

Hiša že v osnovi predstavlja človekov dom, zatočišče in varnost. Tako čuti tudi Boštjan, ko mora oditi iz nje zaradi vojne. Hiša tako izgubi svojo primarno funkcijo, a je še vedno dečkova skrb in kraj, kjer vedno znova začuti mater.²³ Hišo je avtor opisal z glagoli, ki označujejo njeno propadanje, saj se je najprej »potuhnila«, nato »skrčila« in nazadnje »k zemlji stisnila«. Čas, ki je »shranjen v zidovih«, učinkuje zaradi uporabe trpnika kot nespremenljiv in trajajoč in tako omogoča Boštjanu, da je vedno del njega. Živ utrip pa s sabo prinaša raba deležnika »trepetajoč«, »pocejajoč«. Boštjan se z obiski hiše vrača v svojo mladost, družino in nenazadnje sprejetost. V njej je znova deček, kakršen je bil prej in si znova želi biti. Hiša mu daje duševni mir, prostor, v katerem je zopet s svojo mamo in babico.

Stalen Boštjanov spremljevalec je groza. Pojavila se je z maminim nasilnim odhodom, nadaljevala z novim domom in dosegla vrh z babičino smrtjo. Osamljen in zapuščen Boštjan svojo travmatično izkušnjo zgosti v grozo, ki se pojavlja v obliki škopnika. Ta ima »duh po slami« in se »pretkano iskri«. Prislov »pretkan« je zanimiv, ker je zavajajoč. Škopnik res sije skozi drevesne veje, a ko se začne iskrenje približevati, se spremeni v nevarnost. Vsaka negativna izkušnja pa preusmeri njegovo pozornost na halucinatorno bitje. Ta je prisoten »vedno« in »povsod«, omogoča pa otrokov beg (Podpečan Polanc 2007: 756–757).

²² »Boštjan je videval Lino ob nedeljah, ko so ljudje počivali v cerkvenih klopih od garanja, zgodaj se mu je narajmala, se mu zamotala na oči in vsake toliko bolj ga je vlekle k njej. Stojte na deški strani, se naslanjajoč na cerkveni stol, na steber, ali vpet v gnečo, se je po svoje dotikal Line, ki je stala v šopu deklet na ženski strani, oddaljena več vrst in še hodnik je bil vmes po sredi. Pošev skoz cerkveno ladjo ji je pošiljal sporočila, mimo glav ji je vtrinjaj vesele in bridkostne, in nihče ni posumil, da ima pomenke na daljavo z njo, zemeljske pomenke z deklico ob nedostojnem času in na prepovedanem kraju.« (Lipuš 2003: 7)

²³ Dobri kosi ležijo znotraj teh zidov, dobri spomini so natisnjeni po posameznih prostorih (Lipuš 2003: 18).

Roman vsebuje veliko metafor, onomatopoj, jezikovnih inovacij in dolgih zapletenih stavkov. Gre za liriziran roman, v katerem je notranje razpoloženje pomembnejše od zunanega. Obogaten je s številnimi narečnimi izrazi (*barti, verje, starehati, ojset, život ...*) in s koroško jezikovno arhaiko, tako v besedju, skladnji kot tudi v frazeologiji. Opazni so tudi sledovi stare cerkvene retorike. Po besedah Paternuja (2003: 24) »gre za jezik, ki se bori s svojo smrtjo in zna biti zelo močan.« Strinjam se s sodbo Paternuja, saj roman že s svojim stilom izraža del zgodbe, ki je na eni strani realistična in neolepšana, na drugi strani pa polna pozitivnih silnic, ki glavnemu junaku pomagajo, da zdrži v družini in okolju. Jezik v nobenem primeru ni zastarel, saj je obogaten s številnimi postopki, ki mu dajo le še večjo umetniško vrednost.

Maja Haderlap: *Angel pozabe* (2011)

Engel des Vergessens je Maja Haderlap²⁴ napisala v nemščini in z njim v nemškogovorečem okolju sprožila niz razprav in nagrad (Bachmannova nagrada). Nato je roman izšel še v slovenščini, njenem maternem jeziku. Prevedel ga je Štefan Vevar. Z nemščino je ustvarila distanco do vsega zapisanega, kljub temu pa so v originalu tudi slovenski izrazi (Horvat 2011: 37). V ospredju je zgodovinski konflikt med Slovenci in Avstrijci/Nemci v času druge svetovne vojne na Koroškem, ko so slovenske družine sodelovale s partizani, avstrijske/nemške pa ne, kar je bilo po vojni zabrisano. Pisanje o partizanskem boju pa pomeni tematizirati tabu temo. Zakaj je Haderlapova to storila, lahko ugiba vsak po svoje, je pa večinski družbi z njim postavila dobro ogledalo in s tem obelodanila tisto, kar je Slovence na Koroškem morilo že od druge svetovne vojne dalje. Roman ima zato osveščevalno in pričevanjsko vlogo (Lesničar 2011: 27). Menim, da je imela na stil pisanja in izbiro jezika velik vpliv ciljna publika, ki naj bi zgodbo končno enkrat brez sprenevedanja brala v svojem

²⁴ Maja Haderlap je bila po študiju teatrologije in germanistike zaposlena v celovškem gledališču, predavala pa je tudi na celovski univerzi, a je svoje delo opustila za tri leta, ki jih je posvetila pisanju romana, za katerega je od vsega začetka vedela, da ga bo napisala v nemščini. Že njena poezija je prelamljala s tradicijo, saj je tematizirala pot od doma, iskanje ženskega obraza in identitete ter usodo rodu. V njenih treh pesniških zbirkah *Žalik pesmi, Bajalice* in *Pesmi* je brez obtoževanja in agitiranja izraženo čustvo lirskega subjekta.

jeziku in si tako dopolnila del kolektivnega spomina, ki je bil zaradi interesov posameznikov predolgo časa izbrisan. Iz drugega vidika pa bi avtorica kot del slovenske narodne manjšine na Koroškem zagotovo lahko napisala enako dober, zanimiv in berljiv roman tudi v slovenščini in tako obelodanila svoje občutke še v svojem maternem jeziku.

Snov romana je črpala iz svojega okolja Železne Kaple, pogovora s sorodniki, babico in starši. Kot vsaka družina v tistem času je bila tudi njena tesno povezana s partizanstvom. Že kot otrok je čutila, kaj so jim prizadejali nacisti. Snov je avtobiografska, a literarno predelana. Da gre za slovenski svet, pričajo slovenske zgodbe (Kdo je ukradel Vidku srajčico), pesmi (Oton Župančič: *Zima zima bela*) in film *Kekec*. Prav tako so slovenski priimki družin (Rastočnik, Želodec, Perko).

Prvoosebna pripovedovalka, ki v začetku zavzame otroško perspektivo, v romanu gradi sebe. Združuje vse delce, ki jih je v svojem otroštvu imela razmetane okrog sebe, v celoto. Roman bi iz tega razloga lahko spadal med razvojne romane, saj smo priča dekličinemu odraščanju, razčiščevanju s samo sabo. Na svoj način se sooča s travmami, strahovi, z vprašanjem jezika in identitete.²⁵ Menim, da je izbira otroške perspektive ena izmed boljših v romanu, saj se z njenim pripovedovanjem zelo enostavno postavimo v kožo majhne deklice, ki živi v družini in okolju polnem vojnih travm. Deklici bralci lahko verjamemo in ji nezavedno želimo, da se osvobodi vseh zgodovinskih spon. Pri oblikovanju pripovedovalkine identitete imajo veliko vlogo: **babica, mama, oče, nemško okolje, spomin in jezik.**

Ena ključnih ljudi v pripovedovalkinem življenju je babica, ki nadomešča dekličino mater, ko je le-ta prezaposlena z delom na kmetiji. Deklica se z babico veliko družijo, zato ni naključje, da nekoč odkrije sivozelen plašč, še iz časa internacije v taborišču v Ravensbrücku. Babica ji zaupa marsikateri košček vojnega mozaika, a ga deklica razume šele, ko odraste. Vse zgodbe pričajo o strašnem trpljenju žensk, ki so jih ponižali, mučili in izstradali, nekatere celo ubili. Babica se je na srečo vrnila, njena trdnost pa se zrcali tudi na vnukinjo.

²⁵ » Kdo sem, h komu spadam, zakaj pišem slovensko ali govorim nemško?« (Haderlap 2011: 27)

Babica ima v pripovedovalkinem življenju veliko vlogo, saj je deklčina mentorica, varuhinja in tolažnica. Kljub temu pa se babica izkaže za neizprosno v odnosu do deklčine matere, ki je niti ne spusti v kuhinjo, pomaga ji lahko le pri gnetenju testa. Deklica se že kot otrok sprašuje, zakaj je temu tako, a odgovora ne najde. Zanj je babica še vedno oseba, h kateri se ponoči stisne in mirno zaspi. Babica pa z deklico deli marsikateri vojni spomin.²⁶ O veri je prepričana, da jo je treba iz cerkve preseliti v življenje,²⁷ zato za praznik vernih duš postavi na mizo kruh in mleko za mrtve, z željo, da jih pustijo na miru. Prav tako ima ritual, s katerim očiščuje zrak in napetosti v hiši.²⁸ Vseh teh modrosti jo je naučila njena mati, ki ji je ob poroki dala za doto hišni žegen, ki ga naj izgovarja v hudih časih. Deklico najbolj zaznamuje njeno pripovedovanje o vojni, ki jo je babica preživela, in na katero spominja marsikateri predmet v sobi.²⁹ Pogosto ji pripoveduje o svojem povratku iz vojne in naelektrnem ozračju, ki je bilo takrat v Železni Kapli, sprejeti pa je ni želel niti lasten stric. Deklica vse te doživlja zbir v sebi in jih kot otrok še ne razume najbolje. Jo pa babičine pripovedi in soba, opremljena s številnimi predmeti iz vojne, očitno zaznamujejo in celo osebnostno oblikujejo, kot to pripovedovalka kasneje spozna. Usta ji je odvezalo ravno prebiranje babičine taboriščne beležnice.³⁰

Matere pripovedovalka že kot otrok ne razume najbolje. Ima jo rada, skuša se ji na več načinov približati, a je ta ne sprejme.³¹ Deklica jo dojema kot osamljeno osebo, večkrat jo tudi

²⁶ »Tako malo kruha smo imeli v taborišču, vidiš, toliko, s palcem in kazalcem pokaže velikost rezin, ki so jih delili zapornikom. Zaleči je moral za ves dan, včasih za dva. Pozneje nismo dobili niti tega, pove, in smo o kruhu fantazirali. Pogledam jo. In reče, kot bo zmeraj rekla, čudno je bilo, res čudno, v mislih pa ima grozno, a se te besede ne domisli.« (Haderlap 2011: 9)

²⁷ »Na cerkev se človek ne more zanesti, meni, ne more ji zaupati.« (Haderlap 2011: 21)

²⁸ »Iz vrbovja izdeluje majhne križe, ki jih spomladi odneseva na polja in zatakneva v zorano zemljo, da bo še naprej rodila njiva krompirja, da bo uspevala pšenica. Ko se pripravlja k nevihti, naloži vrbovje na žerjavico in ga v železni ponvi nosi po hiši.« (Haderlap 2011: 21)

²⁹ »Babica nič ne vrže stran. Celo Hitlerjevo navlako uporablja, dokler se ne uniči. [...] Odpre omaro in pokaže na temen sivozelen plašč iz volne, ki zložen leži na tleh. Zrihtala sem si ga v Ravensbrücku, reče, in ga odtlej nisem več spustila z oči. Nosila ga je, ko so zapuščali taborišče.« (Haderlap 2011: 17)

³⁰ »Za trenutek se ustrašim, da me bo preteklost povsem poteptala, da se bom izgubila pod njeno težo. Potem sklenem vse razpršeno, hranjeno v spominu, pripovedovano, vse navzoče in odsotno preliti v pisno obliko, se na novo zasnovati po spominu in si vdihniti telo iz besed, telo iz zraka in pogledov, vonjev in vonjav, glasov, šumov in minulega, telo iz sanj in sledov.« (Haderlap 2011: 207)

³¹ »Kadar je židane volje, me z ljubkovalnimi klici, ki jih namenja tudi živalim, zvabi na prosto in mi potem naloži kakšno delo ali pa me stisne k sebi. Pri svojih nežnostih je vihrava in neobrzdana. Pograbi me, kakor babica zgrabi koš, me stisne k sebi in me žgečka in grize, ko ji skušam ulti. Kadar pa je pobita, me ne spusti do

najde jokajočo v spalnici ali ob večerih osamljeno sedečo na travniku za hišo, ko gleda v nebo. Mati ji некоč pritrđi nad posteljno steno dva angela. Se pravi dva varuha, ki bosta bdela nad njo, nato skupaj še zmolita molitev *Sveti angel varuh moj*. Mati, ki je zelo verna, svojo pripadnost do boga drugače izkazuje kot babica. Meni, da je treba hoditi k maši ter moliti zjutraj in zvečer. Deklica tako že kmalu ugotovi, da je materin sanjski prostor oltar. Kasneje spozna, da se tako zoperstavlja babičinemu vplivu na deklico. V odnosu do očeta je mati nemočna. Ko ima oče svoje izpade, zato deklica vedno pokliče babico. Ob babičini smrti postelji mati kljub vsemu izkaže do nje spoštovanje. Materi zelo veliko pomeni izobrazba otrok, zato tudi deklico pošlje na Slovensko gimnazijo v Celovec in se ob zaključku šolanja udeleži slovesne prireditve, česar oče ne naredi. Mati se po babičini smrti vse bolj osamosvaja, k čemur pripomore tudi moped, s katerim se lahko odpravi po opravkih. Po dekličini vrnitvi z Dunaja pričakuje, da bo ona prevzela skrb za družino. Kasneje spozna, da bo morala vztrajati do konca. Ob moževem, pripovedovalkinem očetu, bolečem umiranju je ves čas prisotna in ne pusti, da bi jo spomin premagal, saj le-ta ni bil nikoli ljubeč mož, v katerem bi našla oporo. Pripovedovalka mater razume šele kasneje, ko odraste. V nenehnem boju z očetom in babico je namreč nemo opravljala svoje delo in prenašala njune žaljivke.

Očetova figura je najmočnejša v romanu. Ne gre za kafkovskega očeta, avtoritarno ime nedoumljivega Zakona, ampak gre za »otročkega očeta«, ki je moral v vojnih časih prehitro odrasti, in mu kot odraslemu življenje nekako uhaja iz rok (Kos 2013 : 260). Svoje preteklosti ne skriva, ampak o njej skoraj v celoti odkrito govori. Le o dogodku, ki ga je ohromil za celo življenje, ne spregovori nikoli, razkrije ga šele njegova sestra. Ta deklici priključuje drugo podobo očeta, ko pripoveduje o očetu, ki je kot otrok že šel v partizane, in ki so ga nemški vojaki že imeli obešenega na drevesu. Ta travma ga spremlja ves čas, in ko se ga preveč oklene, si oče želi vzeti življenje.³² Oče se zato zelo rad zateka v gozd, ki pa mu hkrati pomeni tudi zaslužek. Včasih s seboj vzame pripovedovalko. Skupaj pojeta partizanske pesmi, ki naj bi odganjale strah. V politiko se oče ne vmešava, prav tako se ne udeležuje

sebe. [...] V takih trenutkih bi rada splezala po njej, kakor mačka spleza na drevo, in ji od zgoraj, z vrha glave pogledala v oči, jo polizala po licih, se malo posmukala ob njenem nosu ali pa se ji s kremplji zarila v hrbet, če bi se me skušala otresti. Ampak mama ne razume mojih želja.« (Haderlap 2011: 10)

³² »Oče vstopi v izbo in sede na klop pri peči. V roki ima vrv za teleta in vzdihuje. Tokrat se brez sramu razjočem in prisedem k njemu. Osuplo me gleda, kakor da šele sedaj razume, kar sem, zdi se mi, spoznala jaz. /.../ Samo mislil sem na to, ko sem si nadel zanko na vrat, sem začutil, da me nekaj zadržuje, nekakšen angel, veš.« (Haderlap 2011: 85)

protestov koroških Slovencev, niti ne želi, da bi deklica odšla v šolo v Celovec, ravno ko v tem času lomijo dvojezične napise. Po babičini smrti se njegova jeza in gnev stopnjujeta,³³ še bolj je prepričan v to, da je za vse kriva njegova žena, česar pa pred sosedi ne izda. Osrečujejo ga le obiski najožjih sorodnikov, s katerimi je preživel vojno.

Nemško okolje je odločilno pri odraščanju pripovedovalke. Izraža se že v jeziku: *malada, zrihtati, krancljati, kvateren, dečva, avženga, mašina, šlus, ženirati, vahtati* ... Vojna,³⁴ ki se je začela že s priključitvijo Avstrije Nemčiji (t. i. *anšlusom*) leta 1938 na ozemlju Tretjega rajha, odločilno vpliva na usodo koroških Slovencev. Ti so se nacizmu uprli s partizanskim uporom. Zgodovina ves čas vstopa v besedilo, a se izkazuje skozi individualni spomin, ki gradi kolektivni spomin koroških Slovencev. S preteklostjo ni nihče obračunal, nihče ni skušal popraviti številnih krivic.³⁵ Tudi izraz partizan je pomenil v nemškem okolju nekaj strašnega, živečega v gozdu. Partizane so povezovali s komunisti, čeprav je šlo v prvi vrsti za katolike, preproste verne ljudi, ki so verjeli v svoj upor. Po vojni so jih v Avstriji zmerjali za komunistične privržence, na drugi strani jih tudi Jugoslavija ni vgradila v svoj junaški kult. Tako so te partizanske zgodbe postale njihove »privatne zgodbe«, Avstrija pa zanje ni hotela slišati. Vsa država se je začela tudi sprenevedati glede svojega sodelovanja z nacisti (Borovnik 2012: 197).³⁶ Na takšnih mestih prepoznamo ironijo pripovedovalke, ki na ta način izraža svoje obtoževanje. Izbira ironije kot razdalje do pripovedi, se mi zdi zelo smiselna, saj se je na več desetletno sprenevedanje z nemške strani do slovenske zgodovine pripovedovalka odzvala na podoben način, le da je v tem primeru vsakemu jasno, kaj je želela s tem povedati.

³³ »Po babičini smrti preneha govoriti o svojih samomorilskih naklepih. Uničujočo slo, ki jo je prej usmerjal navznoter, zdaj sprošča navzven. /.../ Obmetava nas s svojim gnevom – kamnitim plazom besed.« (Haderlap 2011: 121)

³⁴ »Vojna je zahrbtnen ribič, lovec na ljudi. Vrgla je svojo mrežo na odrasle in zdaj jih s črepinjami smrti, svojo spominsko navlako davi v ujetništvu.« (Haderlap 2011: 68)

³⁵ »Prepričana sem, da je odnos do preteklosti v tej deželi kriv za to, da so naše zgodbe nekaj tako čudnega, in da se godijo v tolikšni zapuščenosti in osami. Skoraj nobene zveze nimajo s sedanostjo.« (Haderlap 2011: 137)

³⁶ »Pri vsem pa nima Avstrija nič z nacisti, sama je vendar žrtev, nič ne razume, sploh ni bila vmešana, ni je bilo zraven v težkih časih. Nihče v tej deželi blaženega licemerstva ni z dobrodošlico pozdravil nacistov, nihče ni hrepenel po velikonemškem rajhu, nihče si ni umazal rok, nihče ni deloval za »končno rešitev«, samo majčkeno sodeloval, malce streljal z drugimi, malce somoril, majčkeno zaplinjal z drugimi, ampak to ne šteje, nič ne šteje.« (Haderlap 2011: 183)

V romanu zamenjava slovenščine z nemščino ni odpoved slovenstvu, ampak dejanje emancipacije, jezikovne premestitve (Kos 2013: 256). Pripovedovalki omogoča, da se izvije iz globoke osebne zaznamovanosti. Gre za jezik, ki želi z razdalje prikazati bližino. Pisati o partizanskem gibanju na Koroškem pomeni odpirati tabu temo, saj so partizani tam do danes veljali za »bandite«. Morda je roman ravno zato napisan v nemščini, da se lahko večinski narod lažje in brez prevoda pogleda v ogledalo in se zamisli o sobivanju dveh kultur na področju avstrijske Koroške (Borovnik 2012: 190). Pripovedovalki je samoumevno govoriti slovensko, a na trenutke svojega šolanja niti ne ve, kaj bi s slovenskimi besedami.³⁷ Pred maturo začne v dijaškem domu pisati svoje prve pesmi v slovenščini. Na Dunaju z ustvarjanjem v slovenskem jeziku nadaljuje, saj čuti, da ji neizpovedana žalost ne da miru. Rasla je z občutkom, da mora ves čas dokazovati svojo existenco, saj koroška družba ni sprejemala, da obstaja kot Slovenka tudi v nemško govorečem prostoru (Horvat 2011: 38). V neki antologiji najde pesmi Katrce Miklav, sestre njenega dedka, ki se je izjemno dotakneta. Znova se srečuje s problemom pripadnosti, ko mora vseskozi pojasnjevati, kdo je.³⁸ Ko začne delati v celovškem gledališču, se slovenščina začne odmikati iz njenih besedil. Kot je avtorica poudarila, je nemščina sestavina njene kulturne identitete, v romanu pa jo je varovala in poskrbela za distanco do otroštva (Forstnerič Hajnšek 2012: 10).

Spomin ima v romanu eno ključnih vlog. Gre za posameznikov, individualni spomin, ki ga pripovedovalka skozi otroško perspektivo odstira pred nami. Obenem gre za kolektivni spomin, ki z babičinim pripovedovanjem in njenimi predmeti iz vojnih let prikazuje takratno realnost. Avtorica je v delu parafrazirala angela zgodovine Walterja Benjamina, ki opisuje angela s slike Paula Kleeja. Ta angel gleda v preteklost, čeprav ga že nese v prihodnost. Iz njega je Haderlapova oblikovala angela pozabe, ki ga je našla že v romanu *Nazarenčan* pisatelja židovskega rodu Sholema Ascha. V tem romanu angel pozabe poljubi novorojenca, s čimer jim omogoči življenje, ki ni obremenjeno z zgodbami prednikov. Zato lahko otrok zaživi na novo. Je pa ta angel tudi pozabljiv in včasih pozabi poljubiti kakšnega novorojenca. Ta angel je v delu Maje Haderlap doživel metamorfozo in se na koncu spremenil v pripoved. Izbira naslova je po mojem mnenju odlična, saj izkazuje, kako je lahko posameznikov spomin

³⁷ »Povsod sem polna jezika, slovenskih besednih tvorb, ki jih odlagam v praznino, ker ne vem, kaj bi z njimi.« (Haderlap 2011: 106)

³⁸ »Zaradi meje, ki je lahko v očeh večine v naši deželi samo nacionalna in jezikovna meja, se moram izrekati in legitimirati. Kdo sem, h komu spadam, zakaj pišem slovensko ali govorim nemško?« (Haderlap 2011: 162)

močno odvisen od kolektivnega. Še bolj pomembno pa je, da se tudi le-tega da razrešiti tudi na način, ki ga je izbrala avtorica. Prav tako je z literarnim delom dala priložnost da spregovorijo ljudje in družine okoli nje in se rešijo zgodovinskega bremena. Mlajše generacije pa bodo z delom, ki bo zagotovo slej kot prej postalo literarni kanon slovenske literature na Koroškem, dobile nov kamenček, ki bo sestavljal del mozaika njihovega kolektivnega spomina.

Roman je preveden iz nemščine, a je vseskozi želel ohraniti dvojnost jezika. To vidimo na mestih, kjer je prevajalec uporabil tako zborni jezik kot koroško narečje. Avtorica je roman napisala v nemščini, ker ji je ta jezik pomenil distanco do otroštva, a je kljub temu del njene kulturne identitete. S slovenskim besedilom se počuti »kot bi dobro hodila z eno slovensko in drugo nemško nogo« (Forstnerič Hajnšek 2012: 10). Angel pozabe je po mnenju Kosa (2013: 259) veliki tekst zaradi njegove strukture in dramaturgije ter refleksivnih vložkov, ki tematizirajo vprašanje jezika in posameznikove identitete. To avtorici uspeva s prepletom različnih časovnih ravni (izleti v otroški spomin) in s »poetiko zamolkov, namigov in zamikov« (Kos 2013: 259). Pripovedna perspektiva temelji na otroških očeh, ki dojema resničnost kot vsak odrasel človek. Zato se ničemur ne čudi in skuša vse razumeti.

Florjan Lipuš: *Poizvedovanje za imenom* (2013)

V najnovejšem Lipuševem romanu *Poizvedovanje za imenom* je v ospredju Tjaževa zgodba. Ta se nadaljuje tam, kjer jo je avtor v romanu *Zmote dijaka Tjaža* zaključil. Dečku med vojno odpeljejo mater v koncentracijsko taborišče, zato zanj skrbita babici. Ko se oče vrne iz vojske, dečka uri le pri delu in vztrajno molči. Tjažovo šolanje se začne v deškem zavodu, kjer imata božji nauk in stroga disciplina vodilno mesto. Ko se Tjaž začne razvijati iz dečka v fanta, ga začne zavod vse bolj omejevati. Svojo občutke začne izražati s praskanjem, to ga osvobaja. Ko ga izključijo iz zavoda, se vrže skozi okno. Avtor je v tem romanu dal bralcu ogromno praznih vzročno-posledičnih povezav, da jih zapolni s svojim sklepanjem. Razlogov, zakaj si je protagonist zgodbe vzel življenje, je veliko. V romanu *Poizvedovanje za imenom* se ti jasneje izrazijo.

Gradniki Tjaževe identitete so močno vpleteni v vse sfere njegovega življenja. Bistveno vpliva nanj družina, okolje in zavod, kjer prebije največ časa. Tjaž se vse bolj posveča iskanju materinega imena na nagrobnikih in spominskih napisih. Travmatska izkušnja iz otroštva ga spremlja ves čas odraščanja, z njo se sooča na svojstven način – z obiskovanjem grobov. Tam se počuti domačega, sprejetega in zmožnega, da razvozla skrivnost, ki mu je nihče ne pojasni. Čeprav do odgovora ne pride, vseskozi vztraja. Že sama pot mu daje refleksivne trenutke in olajšanje, ki ga kot deček začuti vsakokrat, ko obiše pokopališče.

Na oblikovanje Tjaževe identitete imajo vpliv: **njegovo ime, materino ime, oče, materni jezik, zavod.**

Zavod, ki je bil nekdanji samostan, od daleč pa je izgledal kot grad, je v številnih mimoidočih prebudil čudne občutke. Tudi dijakom, ki so se prvikrat podali na izobraževanje in bivanje v njem, je že na vlaku vzbujal mešane občutke.³⁹ Namen samostana je bil, da v strogi božji ponižnosti vzgoji gojence s trdnim značajem in občutkom za resnico. Kljub temu jih je ravno ta ustanova najbolj omejevala in zatirala njihove prve občutke telesne in duhovne ljubezni.⁴⁰ V začetnem opisu gradu se pripovedovalec za hip obrne v prihodnost s tem, ko reče, da se gojenci ne bojo že kar v mladosti ustavljali pri zadnjih vprašanjih. Takrat še niso bili sposobni dojeti okoliščin, v katerih so odraščali, sprejemali so jih z vso otroško naivnostjo in radovednostjo in imeli posledično večkrat težave z vodstvom zavoda. Slednje je s svojimi unikatnimi prijemi, kot so bili skupni sprehodi ob nedeljah popoldne, želelo preprečiti skušnjave gojencev, ki so po ure trajajočem sprehodu utrujeno zaspali. Naloga vodstva je bila povezana s strogim nadzorom gojencev. Gojenci pa so bili strogega nadzora večkrat že vajeni.⁴¹ Tjažu sta njegova urejenost in možnost izginjanja v množici prijala, čeprav je bilo do

³⁹ »Trdnjavi podobno poslopje je bilo vidno tudi iz doline, in marsikoga tistih, ki so bili prvikrat tja gor na poti, je že na vlaku stisnilo v prsih, ko se je za oknom visoko in v daljavi, pojavil grad.« (Lipuš 2013: 6)

⁴⁰ »Ko vsi gradovi na samem, nekdanj meniški samostan, zdaj izobraževalna ustanova, katere nabožno obarvani, v višave povzdignjeni vzgojni namen, in ločeni, v tostranstvo obrnjeni šolski pouk sta posredovala vse svoje veščine, ostrila duha, oblikovala značaj, človečnost, plemenitost, približevala občutek za resnico in lepoto, pa vse te vrline tudi omejevala in zavirala.« (Lipuš 2013: 6)

⁴¹ »Privijati gojencev ni bilo težko, ker je večina njih že prišla tja privita, ustrahovana v zatohlih domačih hišah in na prižnicah, priškrnjena v povojnem primežu in pomanjkanju vsega in vsakršnega, in je zavod pričeto zadahnjenost le nadaljeval.« (Lipuš 2013: 9)

njegove osebne svobode še zelo daleč. Tjaž si je dneve zapolnjeval s sprehodi v stavbno podzemlje, kjer je v miru in skrivnostnosti podzemeljskih rovov nadvse užival. Pot ga je zanesla tudi na podstrešje, kjer je odkril pisalni stroj, na katerega je v popoldnevih skrivaj pretipkaval učno snov pri slovenščini.

Tjaž je bil samohodec, samotar že od ranega otroštva. Družina, ki naj bi mu bila varno zavetje pred svetom, je bila vse prej kot to. Po materinem nasilnem izgnanstvu v koncentracijsko taborišče je ostal sam z očetom. Ta se je osredotočal le na delo, zato je Tjaža klical z velelnikom,⁴² ki je nakazoval njegove naloge. Imenom tudi zavod ni bil naklonjen, saj so vzgojitelji gojence klicali vedno le s priimkom, prav tako so se gojenci tako klicali med seboj. S tem je Tjaž že v zgodnjih letih izgubil del svoje identitete, česar se takrat še ni zavedal, se pa odrasli pripovedovalec skozi prizmo pojasnjevalca in opisovalca zelo dobro zaveda. Tjaža lastno ime ni tako obremenjevalo kot ga je materino, ki ga ni našel nikjer več – ne v očetovih besedah in ne na nagrobnem spomeniku. To ga je močno prizadelo in mu hkrati dajalo voljo, da živi in vztraja. Vso svojo energijo je usmerjal v iskanje matere oz. njenega imena na pokopališčih.⁴³ Sebe je enačil z njo. Če je ne bo našel, ne bo imel niti sebe. Njeno ime je bilo sicer zapisano v debelih knjigah, v katerih so bila navedena imena žensk različnih narodnosti, ki so bile žrtve vojne. V domačem kraju pa na spomeniku vojnim žrtvam ni bilo mogoče najti njenega imena. Tjaž ni mogel sprejeti dejstva, da so sezname iz tujine lahko obelodanili njeno ime, lasten kraj ne. Zanj je bilo ime velikega pomena, saj je pomenilo, da je njegova mati živela. Pripovedovalec s svojo trditvijo, da »je resnica v trpljenju, ne pri polnih skledah in na toplem, na varno ograjenem dvorišču« (Lipuš 2013: 16), še bolj povzdigne Tjaževo iskanje materinega imena in s tem iskanje resnice.⁴⁴ Tjažev odnos do ostalih žensk v njegovem življenju je bil prav tako zapleten, saj mu je kmalu umrla babica, za mačeho je predstavljal še ena prazna usta, ki jih bo morala hraniti, k deklicam pa niti ni znal pristopiti.⁴⁵ Vse to ga je gotovo gnalo, da razreši vsaj odnos z materjo, ki je v resnici najpomembnejši za oblikovanje

⁴² »Ne spomni se, da bi ga oče kdaj poklical po imenu, klical ga je z velelnikom na i. Pridi. Nesi. Drži. Pojdi.« (Lipuš 2013: 16)

⁴³ »Na pokopališčih, na domačem in na tujih, se je ustavljal iz notranje nuje, prebiral tam napise in podatke, si ogledoval slike in kipce, zunanja znamenja za pokrivanje notranje stiske. /.../ Ni se on ustavljal, ona so ga ustavljala in obljubljala odgovore, ponujala odhod iz duševne zmede. /.../ Z vso osredotočenostjo je pričakoval, /.../ da bo nekega dne na nekem bog si ga vedi pokopališču presenečen obstal na mestu in zagledal na kamnu mamino ime.« (Lipuš 2013: 14)

⁴⁴ »Lovca na glave sta zapečatila njen čas, naročeno opravila skrbno in natančno, zanesljivo se ne bo več vmila.« (Lipuš 2013: 22)

⁴⁵ »Tjaž ni bil namenjen za ženske, njemu ženski paradiž ni bil naklonjen. /.../ Ženske mu niso bile usojene.« (Lipuš 2013: 26)

posameznikove osebnosti. Edini, ki bi lahko kaj spremenil, je bil oče. Ta pa je s svojim molkom pokopal še tisto malo upanja, ki ga je imel Tjaž.⁴⁶

Tjažev oče tako kot Tjaž ni imel lepega otroštva. Že od mladosti je poznal edino delo na kmetiji, o šoli nikoli ni bilo govora znotraj družine. Odrasel je kot samorastnik. Sicer premožna družina ga je hitro odpravila od hiše in ga celo ogoljufala za delež. Po ženini nasilni ugrabitvi se je poročil na novo kmetijo, s tem je tudi Tjaž dobil mačeho. Ta je imela že od začetka vse niti v rokah. Njen sin je bil sprva z vse starejšim in nemočnim Tjaževim očetom v dobrih odnosih, kasneje je od njega želel le čim več iztržiti. Na koncu se mu je godilo še slabše kot na začetku.⁴⁷ S Tjažem ju je povezoval le molk,⁴⁸ ki ga je slednji odnesel s seboj v zavod, skupaj z mamino tišino. Vzorec, ki ga je dobil doma, je v svojem mladem življenju le še nadaljeval. Po eni strani mu je pomagal predelati tisto najbolj zamolčano po drugi strani ga je dušil. Oče in Tjaž se nista nikoli zblížala.

Jezik je v Tjaževem življenju imel pomembno vlogo. Kmalu se je že zavedal, da so mu zaradi napačnega jezika vzeli mamo. Pripovedovalec prikaže dogajanje ob odstranitvi dvojezičnih napisov ter njihovo kasnejše maščevanje, ko so pripadniki slovenske manjšine ponoči pod znake kar sami dopisali slovenska imena. Tudi v zavodu je bilo nekaj takšnih učiteljev, ki so bili še pred nekaj leti proti slovenskemu jeziku, sedaj pa to skrbno skrivajo za uniformami.⁴⁹ Pripovedovalec se iz zgodovine preusmeri v kritiko sedanosti, ko je slovenski del Koroške dobil dvojezične napise, za katere trdi, da so nagrobniki.⁵⁰ Prav tako kritizira veselje ob izidu knjige s slovensko tematiko v nemščini.⁵¹ Ne zdi se mu prav, kako vaščani prestopajo iz

⁴⁶ »Le oče bi mogel priklicati mamino dušo, pa si je ženo sam sproti odvajal, jo odganjal, sproti jemal Tjažu mamo s tem, da je ni priklical. [...] Mimogrede, kadar koli, ves ljubi dan bi lahko ponovil za njo kak pripetljaj, kako delovno besedo in mama bi bila spet živa. [...] Mama je počivala v očetovem molčanju.« (Lipuš 2013: 38–39)

⁴⁷ »Tjažev oče, ki za življenja ni poznal drugega ko delo od zare do zare, je šel od hiše z manj, kar je na sebi prinesel k hiši. Prišel je v debeli zimski suknji, v zimskem površniku, odšel je v beli srajci.« (Lipuš 2013: 43)

⁴⁸ »Oče ni znal pomagati z besedami, ni imel rok za to, besede so le pri delu sodile med očeto vo orodje.« (Lipuš 2013: 35)

⁴⁹ »V zavodu so kajpada glavnino hudega časa premolčali. /.../ In marsikak učitelj je zabrisal za seboj sledove in dokaze o tem, kaj je, komaj nekaj let pred tem, sam doprinašal k zasovitvi /.../.« (Lipuš 2013: 49)

⁵⁰ »Pripadniki zgornjega mesta so pripadnikom spodnjega mesta postavili nagrobnike.« (Lipuš 2013: 53)

⁵¹ »Krajani pozdravljajo knjigo vseh knjig, napisano v tabelnem zgornjem jeziku.« (Lipuš 2013: 56)

enega jezika v drugega. Trdi, da jezik plačujejo z jezikom, nakar se temu celo ironično posmehuje.⁵² Da si narod piše sodbo sam, je popolnoma prepričan in s tem zavrne začetno trditev, da so ljudje zgornjega napisa postavili ljudem spodnjega napisa nagrobnik, namreč po njegovem so si ljudje spodnjega napisa sami postavili svoj nagrobnik. Ni težko razvozlati, da je spodnji jezik slovenski in zgornji nemški. Pripovedovalec vseskozi opozarja na zgodovinsko situacijo, na poboje in deportacije, na prednike, ki so jih »v zgornjem jeziku topli, jim ukradli dom in prostost.«

Roman je bil ob izidu veliko presenečenje, saj naj bi Florjan Lipuš z *Boštjanovim letom* napisal svoj zadnji roman. Avtor kot zaveden pripadnik slovenske narodne manjšine na Koroškem in kot vnet opazovalec družbe ter okolja ni želel, da bi trenutna situacija, v kateri se je znašla manjšina, ostala neopažena. Z refleksijo na Tjažovo odraščanje v zavodu je z večjim pripovednim slogom razkril svoj namen ponovnega pisanja. V njegovih očeh so dogodki in stanje slovenske družbe na Koroškem znova preveč pod vplivom nemškega okolja. Da se po tolikih letih zaničevanja in sprenevedanja nemško govoreča večina čudi preteklim dogodkom, ki so jih povzročili njeni predniki, ni iskreno. Slovensko besedo goji veliko koroških avtorjev, a le Maji Haderlap je s svojim romanom uspel prodor na nemška tla. Vprašanje, ki ostaja je, ali ji je to uspelo zaradi izbire pravega jezika ali njegove vsebine? Vsekakor gre za dva nadarjena pisatelja, ki sta svoj individualni spomin delila s širšo družbo in s tem pripomogla k pre- oz. oblikovanju kolektivnega spomina mlajših generacij. Nekateri so dejali, da so te zgodbe poslušali že celo otroštvo, spet drugi zanje nikoli niti niso vedeli oz. jim niso bile pripovedovane v njihovem maternem jeziku. Oba romana sta vtisnila v koroško okolje poseben pečat, saj vrednotita tako današnji kot tudi pretekli čas. V bralcu vzbudita razmišljanje o jeziku, kulturi, okolju in lastni identiteti, ki se venomer oblikuje in postavlja pod vprašaj.

Jezik je po mnenju Vrščajeve (2013: 9) v romanu odmaknjen tako od koroškega narečja kot tudi od standardizirane norme, njegov slog pa je zgoščen in natrpan z občutji. Prvoosebni pripovedovalec bogati povedano z metaforično, simbolistično in ekspresionistično govorico. Vladimir Gajšek (po Tomažin, 2013) trdi, da gre za »deleuzovsko prekinitvev ustaljenega toka komunikacije in njeno spodkopavanje na najsubtilnejši način«. V njem ne gre za razgradnjo sintagme, v ospredju so novotvorbe in oživljanje starejših oblik. Če primerjamo jezik avtorja

⁵² »Od travm se da lepo živeti. Torej na dan spisatelji in spisateljice prestopnih knjig, na dan prestopniki in prestopnice, pojdit se komika in klovna.« (Lipuš 2013: 58)

v tem romanu z jezikom v *Zmotač dijaka Tjača*, je jasno, da je v prvem bolj kot struktura pomembnejša vsebina. Pripovedovalec po mnenju Bogataja (2013: 14) »prehaja med časi, ne vzdrži čisto v preteklem, ampak se na vse skupaj ozre še enkrat, z vrha, višine in časa«. Povezava vseh pripovednih tehnik (zgodba, pripoved, literarne osebe, perspektiva in kronotop) se mi zdi izjemna, saj je ravno z izbranim načinom pripovedovanja že znane zgodbe v bralcih sprožil postopek prevrednotenja, tokrat ne toliko zgodovine, marveč sedanjosti slovenske narodne manjšine na Koroškem. Ta sedanjost ima velik pomen pri nadaljevanju oblikovanja osebne in kolektivne identitete pri mlajših generacijah. Pri tem pa želi biti iz mojega gledišča tudi sam pripovedovalec romana, ki se na koncu zgodbe znajde v sedanjosti, katero še kako kritizira.

ZAKLJUČEK

Iskanje identitete se v sodobnem slovenskem romanu pogosto pojavlja, še posebej je značilno za književnost slovenske narodne skupnosti v Avstriji in Italiji, kjer sta posameznikova narodnost in materni jezik kot tipična kazalca identitete, najbolj ogrožena. To velja poleg obravnavanih romanov tudi za naslednje: *Nekropola* (1967) Borisa Pahorja, *Kačja Roža* (1994) Alojza Rebule, *Odstranitev moje vasi* (1983) Florjana Lipuša, *Na konici jezika* (2002) Jožeta Blajsa, *Dvojezično je bolje* (1997) Vinka Ošlaka, *Rugobne priče* (1975) Janka Messnerja. Vsa ta dela spomnijo Slovence na tej in oni strani, kaj je bilo za ohranitev lastnega jezika, kulture in tradicije treba storiti v preteklosti, in kako lahko ta trud v sedanjosti nadaljujemo, tako eni kot drugi.

Romani, ki so predstavljeni v diplomski nalogi, imajo kar nekaj skupnih značilnosti. Vse glavne figure romanov imajo zaznamovano otroštvo z vojno in njenimi posledicami. Boštjanu so med vojno odpeljali mater, oče pa je šel kot vojak v boj. Ta se sicer vrne, a se zavije v molk in posveča le delu. Sin osamljeno odrašča in je ob odraščajočih zagatah prepuščen sam sebi. Tudi Tjaž na Plešivcu v zavodu razmišlja o vojni, in kako mu je hudobno vzela mater. Žandarji so jo namreč nekega dne odpeljali od doma in šele kasneje je izvedel, da je odšla v koncentracijsko taborišče. Prvoosebna pripovedovalka v *Angeli pozabe* vidi žrtev vojne v svojem očetu, ki so ga vojaki med vojno obesili, a nato izpustili. Oče tega ni nikoli pozabil in prebolel, zato se je ta bolečina nevede prenesla na ostale družinske člane.

Da vojna ne izbira žrtev, kmalu spoznajo vsi glavni junaki romanov. Svoje breme zato nosijo v okolju, kjer živijo, in se z njim soočajo vsak na svoj način. Boštjanu slabe in žalostne misli odžene Lina, ki jo na skrivaj spremlja povsod. Zanj je pripravljen vsako soboto sedeti v cerkvi, jo zasledovati po neštetih gorskih poteh, jo gledati ob vodi. Nevede ga spominja na mater, ki je nima več. Tjaž se poleg prepisovanja zapiskov v slovenščini na podstrešju zadržuje na pokopališčih, bere imena pokojnih in med njimi išče materinega. Rad ima tudi nune v domu, ki s včasih že samo z dotikom prebudijo v njem toplino, ki je zaradi odsotnosti matere ni nikoli čutil. Prvoosebna pripovedovalka iz *Angela pozabe* pa je svoj notranji mir in zatočišče našla pri babici. Ta ji je sicer natančno pripovedovala o svojem bivanju v koncentracijskem taborišču, a jo je kljub temu vzela s seboj, ko je šla obiskat svojega drugega sina. Zvečer sta skupaj zaspali in čutili toplino druga druge. .

Skupna točka vseh treh romanov je odraščanje glavnega junaka. Boštjana, Tjaža in deklico spremljamo na njihovi poti odraščanja. Deklica je proti koncu romana že odrasla ženska, ki se vrne na kraj zločina, ko gre obiskat taborišče Ravensbrück, kjer je njena babica preživela toliko nesrečnih ur. Prav tako spremljamo Tjaževo odraščanje in izobraževanje, in sicer vse do današnjega dne, zato lahko le sklepamo, da gre v tem delu za nadaljevanje avtorjevega romana *Zmote dijaka Tjaža*, saj kot vemo naredi Tjaž v slednjem romanu samomor. Avtor je želel junaka dlje časa obdržati pri življenju in prikazati, kako vidi sedanji čas, ali ga kritizira oz. je z njim pomirjen. Tjaž opazi dvojezične table, ki so jih uradniki postavili, prav tako sliši za izid nemško napisanega romana, a se s tem preveč ne obremenjuje, tako kot se družba, o kateri govori, za to ne zanima preveč, očitno stanje še najbolj moti avtorja samega. Boštjan je za razliko od ostalih dveh bolj osredotočen na svojo najstniško obsedenost z deklico Lino, ki mu predstavlja središče vsega. Čeprav ga Linin oče nekoč zaloti pod oknom, ga to ne odvrne od ponovnega srečanja z njo. Doma oz. pri mačehi ne doživlja sprejetosti v družino, prav tako mu oče ne namenja nobenih besed, z delom ga celo odvrča od igre. Kljub temu si Boštjan najde čas in prostor za svojo najljubšo igro s frnikolami različnih barv.

Vsi trije junaki odraščajo v slovenskih vaseh na Koroškem v okolici Železne Kaple. Okolje, ki jih obdaja, je strogo katoliško. Vase zaprti ljudje se šele znotraj družin odkrito pogovarjajo o grozotah, ki so jih doživeli med vojno. Prav tako je v tem okolju stalen boj za pravice slovenske narodne skupnosti. Občutiti je jezo, nemoč, včasih celo sramoto, ker govorijo slovensko, nemško govoreči prebivalci temu jeziku pravijo »windisch«. Ob vseh udarcih, ki so skozi zgodovino prihajali iz obeh strani, se je slovenski narod še bolj utrdil. in vedno bolj osvešča o zgodovini in temu, kaj je prav in kaj ni, tudi mlade. To se odraža v romanu na mestih, kjer junaki med pogovorom s starejšimi radovedno poslušajo njihove osebne zgodbe. Ravno v romanu *Poizvedovanje za imenom* se Lipuš posveti sedanji situaciji in želi ljudem pokazati, da zdaj imajo dvojezične napise. Ravno tako imajo del svoje zgodovine napisan v nemščini in tako dostopen širši nemško govoreči množici, a so nekako izgubili sebe. Avstrijcem so se namreč podredili, nad čimer je bil Lipuš razočaran. Zato je objavil zadnji roman, čeprav je dejal, da ne bo več objavljaj. To pomeni, da je želel svoje razočaranje deliti z mlajšimi slovensko govorečimi generacijami. Slednjim je želel sporočiti, da slovenščino občutijo v srcih in se ne prodajo. Se pravi, da naj bodo Slovenci in naj tako tudi kjerkoli pišejo in govorijo.

LITERATURA IN VIRI

Assmann Jan, 1991: Die Katastrophe des Vergessens. Das deuteronomium als Paradigma kultureller Mnemotechnik. V: A. Assmann – Dietrich Harth, ur., *Mnemosyne*. 337–355.

Assman Jan, 1992: Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München: Beck.

Bahtin Mihail, 1982: Teorija romana. Prev. D. Bajt, izbor in spremna beseda A. Skaza. Ljubljana: Cankarjeva založba. 217–370.

Brinker Menachem, 1995: Theme and Interpretation. V: C. Bremond, J. Landy, T. Pavel, ur., *Thematics: New Approaches*. 33–44.

Bogataj Matej, 2013: Rezervat, nakar izbris. Delo, let. 55, št. 103, str. 14.

Borovnik Silvija, 2012: Dvojna identiteta slovenske književnosti v Avstriji in roman Maje Haderlap Angel pozabe (2011). Publikacija Večno mladi Htinj: ob 80-letnici Janka Čara. Maribor: Univerza v Mariboru, 187–199.

Cornea Paul, 200: Canon et bataille canonique. V: R. Vervilet – A. Estor, ur., *Methods for the Study of Literature as Cultural Memory*. 107–120.

Erll Astrid, 2005: Literatur als Medium des kollektiven Gedächtnisses. V: Astrid Erll & Ansgar Nünning, unter Mitarbeit von Hanne Birk und Birgit Neumann: *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft*. Berlin/New York: de Gruyter, 249–276.

Forstnerič Hajnšek Melita, 2012: Nemščina kot neoprenska zaščita. Večer, let. 68, št. 232, str. 10.

Grafenauer Ivan, Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva. V: *Koroški zbornik* (Ljubljana 1946), 334.

Haderlap Maja, 2012: Angel pozabe. Prevedel Štefan Vevar. Maribor: Litera.

Haderlap Maja, 2011: Engel des Vergessens. Göttingen: Wallstein Verlag.

Halbwachs Maurice, 2001: Kolektivni spomin. Prev. D. Rotar. Sprema beseda T. Kramberger. Ljubljana: Studia humanitatis.

Horvat Marjan, 2011: Maja Haderlap, pisateljica in pesnica. Mladina, št. 29, str. 34–38.

Jean-Yves in Marc Tadie, 1999: Le sens de la memorie. Pariz: Gallimard.

Johansen J.D., 2002: Literary Discourse: A Semiotic-Pragmatic Approach to Literature, University of Toronto press.

Juvan Marko, 1994: Slovenski Parnasi in Eliziji: literarni kanon in njegove uprizoritve. V: M. Juvan, T. Sajovic, ur., Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Obdobja 14, 277–315.

Juvan Marko, 2005: Kulturni spomin in literatura. Slavistična revija, letnik 53/2005, št. 3, str. 379–400.

Kardoš Marjan, 2013: Jezik in identiteta. Novo mesto: Arte4.

Klemenčič M., 2010. Indigenous National/Ethnic Minorities in the Alps-Adriatic- Pannonian Region, 1921-1938. Razprave in gradivo 62, 8–49.

Kos Matevž, 2013: Tako rekoč slovenski roman. Literatura, let. 25, št. 259/260, str. 255–264.

Lachmann Renate, 1990: Mnemotechnik und Simulakrum. V: Gedächtnis und Literatur: Intertextualität in der russischen Moderne. Frankfurt na Majni: Suhrkamp, 13–50.

Lipuš Florjan, 2003: Boštjanov let. Maribor: Litera.

Lipuš Florjan, 2013: Poizvedovanje za imenom. Maribor: Litera.

Lesničar Pučko Tanja, 2011: Zdaj sem vse: slovenska pesnica in avstrijska pisateljica. Dnevnikov objektiv, 27.08.2011, str. 26–27.

Lotmann Jurij, 1990: Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. Prev. A. Shukman, spremna beseda U. Eco. Bloomington – Indianapolis: Indiana university press.

Malle Janko, 1993: Kultura koroških Slovencev med etnično in regionalno identiteto. Koroški koledar.

Neumann Birgit, 2005: Literatur, Erinnerung, Identität. In: Astrid Erll & Ansgar Nünning, mit Hanne Birk & Birgit Neumann: Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft.

Ovsec Damjan J. 1991: Slovanska mitologija in verovanje. Ljubljana: Domus.

Paternu Boris, 1991: Vprašanje zavrtosti in prostosti v slovenski književnosti na Koroškem. Sodobnost, št.1, letnik 1991, 1–14.

Paternu Boris 2003: Lipušev novi preboj regionalizma. Jezik in slovstvo, let. 48., št. 5., 19-24.

Platon, 2004: Zbrana dela. Prevod in spremna beseda Gorazd Kocijančič. Celje: Mohorjeva družba.

Podpečan Polanc Gizela, 2007: Ubeseditev intencionalnega objekta v romanu Florjana Lipuša Boštjanov let. Obdobja 24, 753–758.

Poljšak Škraban Olga, 2004: Obdobje adolescence in razvoj identitete. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Ricoeur Paul, 2004: Memory, History, Forgetting. Prev. K. Blamey – D. Pellauer. Chicago – London: The University of Chicago Press.

Samoyault Tiphaine, 2001: L'intertextualité: Mémoire de la littérature. Pariz: Nathan.

Schmidt Siegfried J., 1991: Gedächtnis – Erzählen – Identität. V: A. Assmann – D. Harth, ur., Mnemosyne. 379–397.

Sexl Martin, 2000: Literature as a medium by which Human Experience can be Transmitted. V: R. Vervliet – A. Estor, ur., Methods for the Study of Literature as Cultural Memory. 83–92.

Snoj Marko: Etimološki slovar 1997, 180.

Strutz Johann, Zima Peter, 1996: Literarische Polyphonie. Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur. Tübingen: Günter Narr Verlag.

Strutz Johann, 1998: Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten. Hermagoras Verlag/Mohorjeva založba. Klagenfurt/Celovec.

Tomažin Andrej, 2013: Kosilo nekega molja. Florjan Lipuš: Poizvedovanje za imenom. Radio Študent. Dostopno na: <http://radiostudent.si/kultura/kosilo-nekega-molja/florjan-lipu%C5%A1-poizvedovanje-za-imenom>. Pridobljeno 21.7.2013

Ule Nastran, M., Rener, T. Mihelj, V., Kurdija, S., Mencin Čeplak, M. (1996). Predah za študentsko mladino. Ljubljana: Urad RS za mladino in Zavod RS za šolstvo.

Vavti Štefka, 2011: Med angažmajem in odhajanjem. Identitetni tipi pri mladih Slovencih in Slovenkah na dvojezičnem avstrijskem Koroškem. Razprave in gradivo 64, 8–36. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Vavti Štefka, 2010: »Wir genießen lieber das leben und haben es schön!« Slowenische Jugendliche im zweisprachigen Kärnten – zwischen Lebenslust und Vergangenheitsinszenierung? / »Mi pa raje uživamo in se imamo lepo!« Slovensko govoreči mladostniki na dvojezičnem Koroškem – med uživanjem in inscenacijo preteklosti? Razprave in gradivo 60, 50-74. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Vrščaj Tina, 2013: Praskanje za imenom. Pogledi, let. 4, št. 10, 22.5.2013

Zupan Sosič Alojzija, 2003: zavetje zgodbe. Sodobni slovenski roman ob koncu stoletja. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura (Zbirka Novi pristopi).

Zupan Sosič Alojzija 2001: Poti k romanu. Žanrski sinkretizem najnovejšega slovenskega romana. Primerjalna književnost, 24, št. 1., 71–82.

Zupan Sosič Alojzija, 2006a: Robovi mreže, robovi jaza. Sodobni slovenski roman. Maribor: Litera.

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Urška Gračner izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom *Iskanje identitete v romanu Maje Haderlap in izbranih romanih Florjana Lipuša* v celoti moje avtorsko delo in da so vsa mesta v besedilu, ki citirajo ali povzemajo druge avtorje, jasno označena z navedbo vira.

Ljubljana, 26. 02. 2014